

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Biologie

Biologie a geografie se zaměřením na vzdělávání

Anna Langová

Možnosti rozvoje vybraných forem cestovního ruchu v Příbrami
Impact of selected forms of tourism on the development of the town of Příbram

Bakalářská práce

Vedoucí závěrečné práce: RNDr. Jiří Vágner, Ph.D.

Praha 2011

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat panu doktoru Jiřímu Vágnerovi, Ph.D. za jeho cenné rady, připomínky a také za čas, který mi byl ochoten věnovat. Dále bych chtěla poděkovat rodině za podporu. Mé poděkování patří všem respondentům, kteří byli ochotni zúčastnit se výzkumu a samozřejmě všem aktérům řízených rozhovorů.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze 23. 5. 2011

Podpis

Abstrakt

Tato práce se zabývá cestovním ruchem ve městě Příbram. Jejím cílem bylo zjistit, jestli je rozvoj Příbrami ovlivněn cestovním ruchem, především montánním a religiózním, zda je zde religiózní a montánní cestovní ruch dominantní formou a jaký je budoucí potenciál těchto forem pro město. Dalším cílem práce bylo zjistit možnosti koordinace v nabídce a propagaci. K dosažení těchto cílů bylo využito studium literatury, metod dotazníkového šetření a řízených rozhovorů. Výsledky šetření potvrdily vliv cestovního ruchu na rozvoj města, které má dvě dominantní formy – montánní a religiózní. Jejich budoucí potenciál pro město je značný, jelikož stále dochází k zlepšování nabídky a propagace.

Klíčová slova: Příbram, montánní cestovní ruch, religiózní cestovní ruch, Svatá Hora, Hornické muzeum

Abstract

This study deals with tourism in the town of Příbram. Its objective was to determine whether the development of Příbram is affected by tourism, particularly mining and religious tourism, whether religious and mining tourism are dominant forms of tourism and what are the benefits and future potential of mining and religious tourism to the town of Příbram. Another objective of the study was to observe possibilities of coordination in offer and promotion. To achieve these objectives, the study of literature, methods of questionnaire survey and structured interview were used. Results of the survey confirmed the influence of tourism in urban development, which has two dominant forms - religious and mining tourism. The future potential for the city is great because the offer and promotion are still improving.

Keywords: Příbram, mining tourism, religious tourism, Holy Mountain, Mining museum

OBSAH

Seznam zkratk	6
Seznam tabulek	6
Seznam obrázků a map	6
Seznam grafů	6
Seznam příloh	7
1. Úvod	9
2. Diskuze literatury a pojmů	11
3. Teoretický koncept	16
4. Metodika	18
4.1 Zdroje informací a dat	18
4.2 Terénní výzkum	18
5. Vymezení modelového území	22
5.1 Selektivní předpoklady	23
5.2 Lokalizační předpoklady	25
5.3 Realizační předpoklady	27
6. Cestovní ruch v modelovém území	30
6.1 Historie města z hlediska cestovního ruchu	30
6.2 Vývoj religiózního cestovního ruchu	30
6.3 Vývoj montánního cestovního ruchu	32
7. Vyhodnocení dotazníkového šetření	36
7.1 Výsledky dotazníkového šetření mezi občany	36
7.2 Výsledky dotazníkového šetření mezi návštěvníky Svaté Hory	39
7.3 Výsledky dotazníkového šetření mezi návštěvníky Hornického muzea	43
7.4 Výsledky řízených rozhovorů	46
8. Aplikace Butlerova životního cyklu destinace	49
9. Závěr	51

Seznam zkratk

CR	cestovní ruch
ČR	Česká republika
HUZ	hromadné ubytovací zařízení
CHKO	chráněná krajinná oblast
MCR	montánní cestovní ruch
MěÚ	městský úřad
MHD	městská hromadná doprava
NCR	náboženský cestovní ruch
ORP	obec s rozšířenou působností
VÚ	vojenský újezd

Seznam tabulek

Tab. č. 1: Počet dotazníků získaných na jednotlivých lokalitách

Tab. č. 2: Návštěvnost HUZ v Příbrami

Tab. č. 3: Počet přenocovaných v HUZ v Příbrami

Tab. č. 4: Priorita míst doporučených občany návštěvníkovi

Tab. č. 5: Hodnota Defertovy funkce pro město Příbram

Seznam obrázků a map

Obr. č. 1: Druhy montánního a religiózního cestovního ruchu

Obr. č. 2: Fáze životního cyklu destinace

Obr. č. 3: Poloha modelového území v ORP Příbram

Obr. č. 4: Aplikace životního cyklu destinace na město Příbram

Mapa. č. 1: Širší zarámování modelového regionu

Mapa č. 2: Turistická místa Příbrami

Mapa č. 3: Dopravní dostupnost Příbrami

Seznam grafů

Graf č. 1: Vývoj obyvatel města Příbrami

Graf č. 2: Vývoj návštěvnosti Hornického muzea

Graf č. 3: Dopad cestovního ruchu na město z pohledu občanů

Graf č. 4: Zdroje informací návštěvníků Svaté Hory

- Graf č. 5: Pohlaví respondentů na Svaté hoře
Graf č. 6: Věk respondentů na Svaté hoře
Graf č. 7: Dosažené vzdělání respondentů na Svaté hoře
Graf č. 8: Zdroje informací návštěvníků Hornického muzea
Graf č. 9: Pohlaví respondentů v Hornickém muzeu
Graf č. 10: Věk respondentů v Hornickém muzeu
Graf č. 11: Dosažené vzdělání respondentů v Hornickém muzeu

Seznam příloh

- Příloha č. 1: Otázky v řízeném rozhovoru - MěÚ Příbram
Příloha č. 2: Otázky v řízeném rozhovoru - Svatá Hora/Hornické muzeum
Příloha č. 3: Dotazník pro návštěvníky Hornického muzea Příbram
Příloha č. 4: Dotazník pro návštěvníky Svaté Hory
Příloha č. 5: Dotazník pro občany města
Příloha č. 6: Zařazení města Příbrami do turistické oblasti a regionu
Příloha č. 7: Historické, vojenské a technické lokality
Příloha č. 8: Mapa zpřístupňovaných částí VÚ Brdy
Příloha č. 9: Posouzení zajímavosti Příbrami pro turisty místními občany
Příloha č. 10: Znalost pojmu montánní cestovní ruch
Příloha č. 11: Znalost pojmu religiózní cestovní ruch
Příloha č. 12: Znalost hornických památek
Příloha č. 13: Znalost církevních památek
Příloha č. 14: Počet návštěvníků na Svaté Hoře
Příloha č. 15: Počet návštěvníků v Hornickém muzeu
Příloha č. 16: Upřednostněné místo návštěvy místními obyvateli
Příloha č. 17: Pohlaví respondentů
Příloha č. 18: Věk respondentů
Příloha č. 19: Dosažené vzdělání respondentů
Příloha č. 20: Důvod příjezdu návštěvníků Svaté Hory
Příloha č. 21: Délka pobytu návštěvníků Svaté Hory
Příloha č. 22: Hlavní důvod příjezdu - Svatá Hora
Příloha č. 23: První návštěva Svaté Hory
Příloha č. 24: Návštěva jiných církevních památek
Příloha č. 25: Hodnocení Svaté Hory návštěvníky

- Příloha č. 26: Důvod příjezdu návštěvníků Hornického muzea
- Příloha č. 27: Délka pobytu návštěvníků Hornického muzea
- Příloha č. 28: Hlavní důvod příjezdu - Hornické muzeum
- Příloha č. 29: První návštěva Hornického muzea
- Příloha č. 30: Návštěva jiných hornických památek
- Příloha č. 31: Hodnocení Hornického muzea návštěvníky
- Příloha č. 32: Mapa tras MHD Příbram
- Příloha č. 33: Zrekonstruované autobusové nádraží v Příbrami
- Příloha č. 34: Autobusové nádraží před rekonstrukcí
- Příloha č. 35: Hornické muzeum Příbram
- Příloha č. 36: Svatá Hora
- Příloha č. 37: Svatováclavský dub

1. Úvod

Cestovní ruch (CR) jako odborný termín je podle Mariota (1983) příliš složitý na to, aby se dala formulovat jeho všestranně vyčerpávající definice. Jedna z mnoha definic popisuje CR jako „činnost osob cestujících do míst a pobývajících v místech mimo své obvyklé prostředí po dobu kratší než jeden ucelený rok, za účelem trávení volného času a služebních cest (osoba nesmí být odměňována ze zdrojů navštíveného místa)“ (Charakteristika a význam cestovního ruchu 2011).

Pod pojmem montánní cestovní ruch (dále jen MCR) si většina lidí z široké veřejnosti nedokáže představit, o co se vlastně jedná. Přijatelnější pro většinu z nich by mohl být pojem báňský případně hornický či důlní cestovní ruch, i když ani tato označení nejsou u nás příliš rozšířená.

I když montánní CR není mezi širokou veřejností příliš vyhledávaný, existuje určitá skupina lidí (např. studenti, odborná veřejnost, atd.), která tuto formu CR vyhledává (Lednický 2003). Přitahuje je nejen kvůli tomu, že si zde rozšíří své vzdělání jak v oboru geologickém a mineralogickém, tak i technickém, ale především díky své autentičnosti a zážitkovosti, prostřednictvím níž účastníci pronikají nejen do historie, ale i do života dřívějších lidí.

Montánní CR bychom asi nezařadili mezi masové formy CR. Má spíše okruh svých obdivovatelů a badatelů, kteří nevyužívají hromadných zájezdů nabízených cestovními kancelářemi. Došlo zde k jakémusi posunu od masového CR spíše k individuálnímu. Myslím si, že je vyhledáván především lidmi, kteří svůj volný čas chtějí strávit aktivním vzděláváním a zážitky, které právě tato forma CR nabízí.

Jelikož Česká republika nemá, na rozdíl od přímořských nebo horských oblastí, excelentní sezónní podmínky pro hlavní formy masového CR v létě ani v zimě, je její velký potenciál právě mj. v různých formách poznávacího a vzdělávacího montánního CR, pro který má poměrně značné předpoklady díky bohaté hornické minulosti na našem území. Hlavní snahou by tedy mělo být přilákat co nejvíce turistů do hornicky atraktivních míst, a tak celý montánní CR začlenit mezi ostatní formy CR (Lednický 2003).

Myslím, že pojem náboženský CR (dále NCR) je pro širokou veřejnost poněkud pochopitelnější a lépe si pod ním představí, co obnáší. Nejspíše je to i způsobeno tím, že o náboženství obecně se hovoří více než o montanistice a hornictví vůbec. Domnívám se, že na rozdíl od montánního CR bychom náboženský CR mohli zařadit nejen mezi individuální, ale i mezi masový CR. Nejsou to pouze návštěvy kapliček a sakrálních staveb v přírodě, ale také

masové návštěvy muslimských věřících, kteří každoročně cestují do Mekky, aby se dotkli posvátného kamene. Ale i křesťané se sjíždějí ve velkém, především jedná-li se o návštěvu papeže, nebo pokud se slaví významný křesťanský svátek, případně návštěva jeskyně v Betlémě apod.

V této práci bych chtěla věnovat pozornost především montánnímu a také náboženskému CR na Příbramsku. Toto téma jsem si vybrala proto, že v Příbrami žiji od dětství, a tudíž je mi místo a problematika s ním spojena blízká. Chtěla bych tak poukázat na aktuální snahy o posílení image CR nejen města, ale právě i Svaté Hory a Hornického muzea. V mé práci bych chtěla vyzdvihnout význam a specifika CR pro rozvoj města. Jedná se především o poznávací, kulturní, vzdělávací a náboženské formy.

Za hlavní cíle této práce jsem si určila:

- Je rozvoj města Příbram ovlivněn cestovním ruchem, především montánním a religiózním?
- Je zde religiózní a montánní cestovní ruch dominantní formou? Jaký je přínos a budoucí potenciál montánního a religiózního cestovního ruchu pro město Příbram?
- Lze zajistit určitou provázanost v nabídce a propagaci?

K dosažení tohoto cíle jsem si položila následující výzkumné otázky:

- Jaký je potenciál města Příbram z hlediska CR?
- Existují zde specifické formy CR? Jaké?
- Jaká je struktura návštěvnosti (původ, věk...)?
- Jak obyvatelé vnímají město z hlediska CR?
- Jaká je budoucnost města Příbram z hlediska CR?
 - Jak by se dal o město zvýšit zájem?
- Jak jsou s montánním a náboženským CR spokojeni turisté?
 - Co nejvíce oceňují?
 - Co zde postrádají?
- Existuje provázanost mezi památkami MCR a jinými památkami v okolí?
- Jak se změnila nabídka a propagace CR za poslední tři roky?

2. Diskuze literatury a pojmů

Prevažná většina literatury, se kterou jsem pracovala, se zabývá obecným vymezením a trendy CR. Bylo prakticky nemožné nalézt jakékoli zdroje, které by se přímo týkaly montánního CR v ČR. Literatura o religiózním CR je též, hlavně v českých podmínkách, velmi omezená.

Velice komplexně a přesto poměrně detailně se cestovním ruchem zabývá Mariot (1983) ve své *Geografii cestovního ruchu*. Zmiňuje zde jako jednu z forem CR odpočinkový CR, mezi který bychom mohli zařadit i CR religiózní, jelikož se jedná především o CR zaměřený na fyzickou i psychickou regeneraci člověka. Další poměrně podrobnou a rozsáhlou publikací je *Geografie cestovního ruchu a rekreace* od Wokouna a Vystoupila (1987). Ti jako příklad formy CR uvádějí poznávací a kulturní CR, mezi něž bychom mohli zařadit právě montánní CR. Z již novějších prací se CR zabývá Štěpánek, Kopačka a Šíp (2001) v publikaci *Geografie cestovního ruchu*. Velice kvalitně popisují CR jako systém. Dále se věnují poměrně podrobně CR v Evropě a poněkud stručněji i na ostatních kontinentech. Nejprínosnější pro tuto práci byla kapitola, v níž se věnují CR v České republice, konkrétně ve Středočeském kraji. Pro správné určení a rozdělení jednotlivých předpokladů pro CR jsem čerpala z učebního textu *Geografie cestovního ruchu* od Hraly (1994). Především ke správnému zařazení Brd do jednotlivých oblastí cestovního ruchu jsem využila *Cestovní ruch a regionální rozvoj* (Vaško 2002). Pro pochopení životního cyklu destinace a poté zařazení města Příbram do některé z jeho fází jsem čerpala z publikace *Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu* od Páskové (2008) a *The Tourism Area Life Cycle: Applications and Modifications* od Butlera (2006).

Z literatury týkající se montánního a religiózního CR obecně a především v Příbrami jsem využila několik publikací. Velice důležitou, a pro tuto práci jistě přínosnou, myšlenku prezentuje J. Vondra (1973) ve svém článku *Ochrana nemovitých technických památek ČSSR a jejich využití*. Přesto, že tento článek není nejnovější, byl pro mne přínosný díky tomu, že se zabývá technickými památkami a jejich využitím v CR. Dalšími užitečnými články z hlediska historie montánního CR v Příbrami jsou Majer (1973) *Koncepce a příprava hornického skanzenu na Březových Horách* a Lednický (2003) se svou prací *Zpřístupněné hornické technické památky v České republice*. Práce Majera (1973) se zabývá přímo vznikem a přípravami dnešního Hornického muzea. Naopak Lednický (2003) se zabývá spíše obecněji technickými hornickými památkami nejen v Příbrami.

K získání informací přímo o Hornickém muzeu v Příbrami jsem velice ocenila *Otisky času: báňská činnost ve Středočeském kraji* od Velfla a kol. (2007), kde se zabývá především historickým vývojem těžby ve Středočeském kraji, ale také v Příbrami. Také zde uvádí zajímavosti týkající se přímo Hornického muzea. Dalším velice přínosným pramenem pro mne byla publikace *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, ze které jsem využila článek *Příbram a hornictví* od Velfla (2003). Zabývá se nejen historií hornictví v Příbrami, ale také postupným vznikem a rozšiřováním Hornického muzea. Mnoho důležitých informací jsem získala z článku od Velfla (2000) *Záchrana a prezentace historických hornických staveb v Příbrami*. Článek se zaměřuje přímo na vznik a historii Hornického muzea v Příbrami. Jako velice přínosný jsem ocenila sborník Podbrdsko, kde Bártík (2006) píše ve svém článku *Tábory nucených prací na Příbramsku* o táboru Vojna. Ten svou historií souvisí velice úzce s dolováním na Příbramsku. Možná právě proto je tábor nucených prací Vojna dnes součástí Hornického muzea. V neposlední řadě pro mne byla velice přínosná publikace *Příbram* (Velfl 2010), kde je velice dobře popsán vývoj města a s ním spojený montánní CR.

Mnoho informací o religiózním cestovním ruchu jsem získala z knihy *Dějiny Svaté Hory* (Holas 1929). Autor velice podrobně rozepisuje dějiny Svaté Hory od jejích počátků (kolem r. 1260) zhruba do roku 1910. Nezabývá se pouhou historií, ale také návštěvami jednotlivých poutníků ať už z řad urozených nebo nuzných. Mým dalším pramenem byla kniha *Energie míst na západ od Prahy* od Kozáka (2003). Ten se v kapitole Příbramsko věnuje mimo jiné také přímo Svaté Hoře a svatohorským poutím. Další zdroj, který jsem využila, byla kniha J. Čáky (1998) *Kráčím starou Příbramí*. Popisuje zde poměrně podrobně jednotlivá místa Příbrami. Pro mne byly přínosné především kapitoly týkající se svatohorských poutníků a Březových Hor. Další přínosné informace jsem čerpala ze zahraničních článků M. Streich (2010) *Religious Tourism Still Attractive in Western Europe*, který se zabývá religiózním CR a jeho atraktivností v Západní Evropě, G. Rinschede (1992) *Forms of religious tourism*, jež rozebírá jednotlivé formy NCR a z knihy *Tourism, religion and spiritual journeys* od autorů Dallen J. Timothy, Daniel H. Olsen (2006), jejíž autoři rozebírají NCR již od dob, kdy ještě nebyl součástí „ekonomické aktivity“

Mnoho přínosných informací jsem získala mimo jiné i z novinových článků. Tématem Svaté Hory se zabývala Marie Homolová (2000) v článku *Barokní záznaky Příbramské Svaté Hory*. O Svaté Hoře, ale i Hornickém muzeu píše Barbara Dytková (2003) v článku *Příbram láká na historii či poutní místo*. Dalším autorem, jež se zaměřil na Hornické muzeum, je František J. Kubík (2005), který se v článku s názvem *Lidé se mohou sklouznout do dolu*

věnuje především nabídce Hornického muzea. Z dalších autorů zabývajících se Hornickým muzeem bychom mohli jmenovat Romana Abušinoва (2006), který se ve svém článku *Příbram se může pochlubit největším hornickým muzeem v České republice*, zaměřuje nejen na Hornické muzeum, ale i na jeho pobočky.

K tvorbě dotazníků a otázek na řízené rozhovory jsem použila publikace *Úvod do pedagogického výzkumu* (Gavora 2001) a *Přehled statistických metod zpracování dat* (Hendl 2006). Ke správnému výkladu pojmů jsem čerpala převážně z *Výkladového slovníku cestovního ruchu* (Pásková, Zelenka 2002).

Dalo by se říci, že **montánní CR** je oproti jiným formám CR poměrně mladý. Je odvozen od slova montanistika, což je forma CR, u které je motivací návštěva hornických oblastí s možností poznání zajímavých technických a historických zařízení pro těžbu (Pásková, Zelenka 2002). Vznikl tedy pravděpodobně až na začátku 20. století, kdy jednak docházelo k uzavírání dolů, ale především si lidé začali uvědomovat jejich hodnotu.

Jelikož návštěvníci obvykle nevěnují svému pobytu více času než 3 dny, jedná se jednoznačně o **krátkodobý CR**. Ten trvá obvykle 1-3 dny. Dělí se na výletní a víkendový. Výletní CR je jednodenní záležitost, víkendový CR trvá, jak už název napovídá, 2-3 dny (Štěpán, Kopačka, Šíp 2001). Zájem o montánní CR nemají pouze domácí návštěvníci, ale je vyhledáván i návštěvníky ze zahraničí. Patří tedy jak mezi domácí, tak i zahraniční CR. **Domácí CR** zahrnuje všechny aktivity účastníků CR, kteří cestují na vlastním státním území (Štěpán, Kopačka, Šíp 2001). Naproti tomu **zahraniční CR** zahrnuje všechny účastníky CR, kteří v rámci cestování překračují hranice příslušného státu. Představuje tak přechodné migrace mezi jednotlivými státy (Wokoun, Vystoupil 1987). Jelikož při cestování dochází k překračování státních hranic, lze ho zařadit mezi aktivní CR. **Aktivní, neboli příjezdový, CR** zahrnuje všechny účastníky CR, kteří mají cizí státní příslušnost a překročí hranice sledovaného státu, v našem případě České republiky (Štěpán, Kopačka, Šíp 2001).

Velikou výhodou představuje neomezení montánního CR během roku. Není limitován množstvím sněhu ani jinými přírodními či geografickými poměry. Patří tedy do **celoročního CR**, který se realizuje v průběhu celého kalendářního roku (Mariot 1983).

Nejedná se o masovou formu CR. Hlavní motivací návštěvníků je především poznání a rozšíření vzdělání. Je tedy pravděpodobnější, že návštěvníci budou tyto destinace vyhledávat spíše sami. Například školní, ale i jiné exkurze či zájezdy už jsou nějakým způsobem organizované. Mluvíme potom o organizovaném i neorganizovaném CR. **Organizovaný CR** zavazuje účastníky k předem stanovenému programu a omezuje

je v možnosti vlastního rozhodování (Štěpánek, Kopačka, Šíp 2001). Naopak **neorganizovaný CR** sice nabízí možnost vlastního výběru a rozhodování při volbě místa, trasy i služeb, ovšem spojenou s vlastními riziky následků (Štěpánek, Kopačka, Šíp 2001). Největší snahou je vytvořit co největší autentičnost, aby návštěvníci měli co nejlepší představu o tom, jak dříve všechno fungovalo a jak to opravdu vypadalo za reálného provozu. Jelikož hlavní motivací je poznávání a vzdělávání se, jedná se o CR poznávací, ale i speciální. **Poznávací CR** je uskutečňován především kvůli rozšiřování vědomostí (Mariot 1983) a **speciální CR** klade důraz na nejrůznější zájmy účastníků CR (Wokoun, Vystoupil 1987) (viz obr. č. 1).

Hlavní motivací montánního nebo také báňského CR je tedy především navštívení nějaké technické památky či technické atraktivity CR. Může se jednat například o muzea, ale také mosty či jiné stavby. **Technickou památkou** se tedy rozumí stavba, technické zařízení nebo technické řešení, které již není využíváné, ale je zajímavé svým provedením, zachovalostí, umístěním, slohem apod. (Pásková, Zelenka 2002).

Báňský (též **důlní** případně **montánní**) **CR** je tedy forma CR, „jejíž účastníci jsou motivováni možností prohlídky podzemí bývalých i stále funkčních dolů a jejich technického zařízení a budov“ (Pásková, Zelenka 2002, s. 31). Hlavní motivací je prožít něco, co dříve někteří lidé prožívali každý den. **Motivací** se rozumí „kombinace vnitřních podnětů i vnější stimulace, vedoucí k realizaci určité osobní aktivity“ (Pásková, Zelenka 2002, s. 183). Všechny tyto podněty vedou k navštívení nějaké **technické atraktivity**, kterou je „stavba, technické zařízení nebo technické řešení jedinečné nebo zajímavé svým provedením, vztahem k okolním stavbám, velikostí, historickým nebo současným významem a stávající se tak cílem pro návštěvníky“ (Pásková, Zelenka 2002, s. 288).

Naproti tomu **religiózní**, též **náboženský CR** je jednou z nejstarších forem CR. Již od pradávna se lidé vydávali na cesty, jejichž hlavním důvodem byly náboženské obřady a poutě. Jako příklad slouží putování do Mekky, Jeruzaléma, Lurd a dalších míst. Tradičně lidé putovali do poutních míst pěšky. V širším slova smyslu jde tedy o „formu CR, jejíž návštěvníci jsou motivováni návštěvami a prohlídkami religiózních památek“ (Pásková, Zelenka 2002, s. 250). Jedná se převážně o kostely, baziliky, katedrály a poutní místa. **Bazilika** je starokřesťanský kostel s vyšší hlavní lodí bez klenby (Pásková 2008). Hlavní rozdíl mezi kostelem a bazilikou není ovšem architektonický. Bazilika je titul, který uděluje papež nejslavnějším chrámům (Holás 1929).

Náboženský CR bychom mohli zařadit, stejně tak jako montánní, mezi **krátkodobý**, jedná-li se o návštěvy kratší než tři dny, ovšem stejně tak i mezi **dlouhodobý**, pokud poutníci

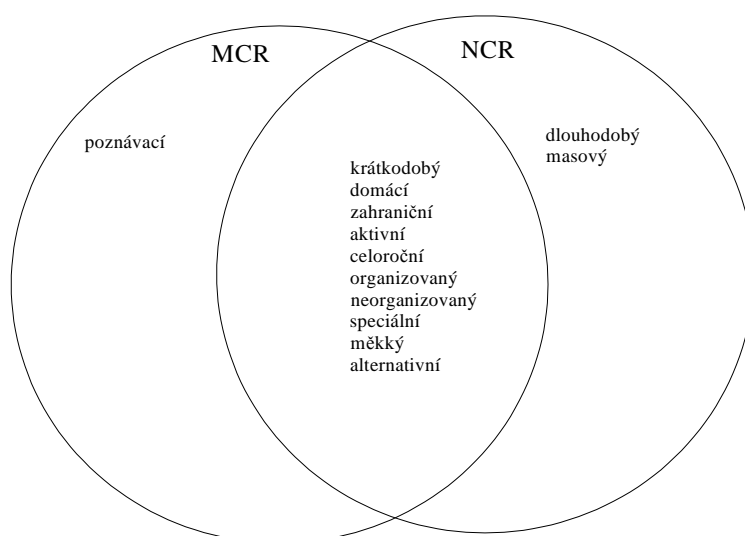
navštěvují religi6zní msta za 6clem duchovn6 pout6 6i jin6 c6rkevn6 akce (Rinschede 1992). Poutn6 msta jsou pon6kud v6ce vyhled6van6 zahrani6n6mi turisty a poutn6ky, neŹ msta hornick6, tud6Ź je jejich zahrani6n6 n6vŹt6vnost pon6kud v6ŹŹ6 a **zahrani6n6 CR** je v6razn6jŹŹ6. To ovŹem neznamen6, Źe by c6rkevn6 stavby nenavŹt6vovali dom6c6 turisti6 a **dom6c6 CR** zde neexistoval (Wokoun, Vystoupil 1987). Stejn6 tak **aktivn6 CR** je zde v6razn6jŹŹ6. MoŹn6 i proto, Źe c6rkevn6 pam6tky obecn6 jsou zn6m6jŹŹ6 neŹ pam6tky hornick6 (Mariot 1983).

Religi6zn6 CR m6 stejnou v6hodu jako CR mont6nn6. Neovlivn6je ho po6as6 ani jin6 geografick6 pom6ry. N6vŹt6vn6ci tak mohou sakr6ln6 stavby navŹt6vovat b6hem cel6ho roku. Jedn6 se tedy o **celoro6n6 CR** (Wokoun, Vystoupil 1987). N6boŹensk6 CR m6Źe b6t v p66pad6 n6boŹensk6ch pout6 6i duchovn6ch obnov **organizovan6**, naopak p6j6z6d6j6-li n6vŹt6vn6ci pouze ze sv6 vlastn6 motivace, jedn6 se o **CR neorganizovan6** (Źt6p6n, Kopa6ka, Ź6p 2001) (viz obr. 6. 1).

M6sto, kter6 v6znamn6 ovlivn6je rozhodnut6 cestuj6c6ho uskute6nit cestu do dan6 turistick6 destinace, a je tedy pokl6dan6 za prvo6rad6, jsou nejr6zn6jŹŹ6 c6rkevn6 stavby a objekty. Jsou tedy hlavn6m **motiva6n6m c6lem cesty**.

Religi6zn6 i mont6nn6 CR se v P66brami projevuje sp6Źe jako **m6kk6 CR**, neŹ jako masov6. Ro6n6 n6vŹt6vnost je pom6rn6 vysok6, ovŹem ani v hlavn6 sezon6 sem nep6j6z6d6 v6ce turist6, neŹ je obyvatel. NeŹ6adouc6 vlivy jak na obyvatele, tak na Źivotn6 prost6ed6 jsou tedy minim6ln6 (P6skov6, Zelenka 2002). Nav6c mont6nn6 CR sp6Źe o Źivotn6 prost6ed6 pe6uje a vylepŹuje jeho stav, jelikoŹ se star6 o j6Ź opuŹt6n6 msta, p6edevŹm Źachty, doly a Źtoly (P6skov6 2008).

Obr. 6. 1: Druhy mont6nn6ho a religi6zn6ho cestovn6ho ruchu

Zdroj: vlastn6 zpracov6n6

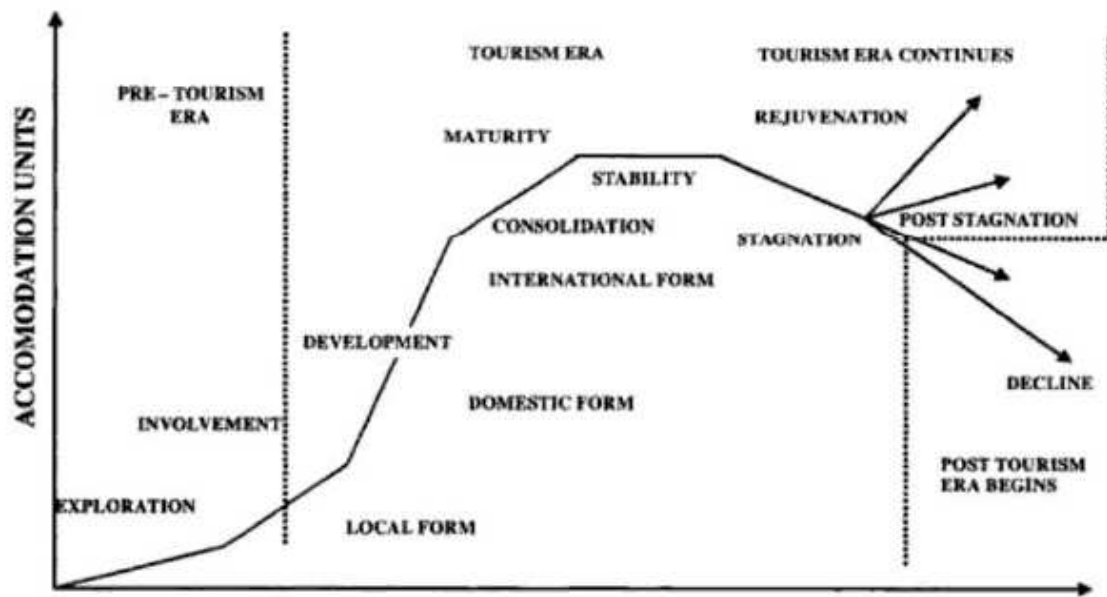
3. Teoretický koncept

Modely, které se zabývají životním cyklem destinace a byly vytvořeny před rokem 1980, dnes již neplatí (Christaller 1963), jelikož turistika se v posledních třiceti letech změnila nejvíce ve své historii. Model, který se stále využívá, je Butlerův model TALC (Cooper 2011). Ten mimo jiné odkazuje na dílo Christallera (Butler 2006).

Výzkumem turistických destinací se začíná prakticky až po 2. světové válce. To vedlo k vytvoření modelu TALC (Butler 1980). TALC vychází z předpokladu, že turistické středisko je výrobek. Musí tedy splňovat požadavky trhu jako jakékoli jiné zboží. Za účelem udržení trhu je tedy nutné dělat úpravy a inovace, jejichž cílem je udržet trh nebo získat nový. Jedinou výjimku tvoří právě turistické středisko, u kterého není zboží vyráběno ani kontrolováno jedním výrobcem, ale existuje zde velká diverzita (Butler 2006). Na základě aktuální poptávky po středisku lze vykreslit křivku jeho životního cyklu. "Trajektorii životního cyklu destinace lze vykreslit jako křivku, která podchycuje vývoj hodnot základních ukazatelů vývoje potenciálu, stavu a efektů cestovního ruchu v destinaci." (Pásková 2008, s. 70). Butler (2006) rozlišuje čtyři hlavní fáze. Fázi před turistickou érou (pre-tourism era), fázi turistického období (tourism era), fázi pokračování turistické éry (tourism era continues) a fázi po turistickém období (post-tourism era). Dále je ještě podrobněji člení na několik fází. Fáze místní úrovně (local scale), domácí úrovně (domestic scale), mezinárodní úrovně (international scale), konsolidace (consolidation), stability, stagnace (stagnation) a poststagnace (viz obr. č. 2). Životní cyklus destinace je zaměřen na sledování dynamiky destinačního prostředí. Koncept životního cyklu destinace je jediný vlastní teoretický koncept studií cestovního ruchu a leží na průniku konceptu únosné kapacity území pro rozvoj cestovního ruchu, konceptu sociální směny a geografických konceptů a sdružuje jejich hlavní teze do jednoho uceleného cyklu (Pásková 2008).

Se změnou aktuální fáze životního cyklu destinace se mění i postoj rezidentů vůči návštěvníkům a rozvoji CR vůbec. Jedná se o index turistické iritace, jež je charakterizován přechodem od fáze euforie, přes apatii a znechucení až k antagonismu. Postoj rezidentů je ovlivňován mnoha faktory a závisí na vzájemné interakci rezidentů a rekreatantů, prostorové a časové koncentraci návštěvníků, kvalitě infrastruktury atd. (Pásková 2008). Další pomocnou veličinou na určení fáze, v níž se destinace nachází, je tzv. turistická neboli Defertova funkce (Pásková 2008). Hodnota Defertovy funkce pro Příbram je detailněji rozebrána v kapitole č. 8.

Obr. č. 2: Fáze životního cyklu destinace

Zdroj: Butler 2006

4. Metodika

Z metodického hlediska jsem uplatnila analýzu odborné literatury, která mi poskytla termíny a pomohla mi teoreticky zarámovat problematiku mého výzkumu. Mým dalším úkolem bylo provedení terénního výzkumu. Ten se skládal převážně ze tří různých dotazníkových šetření a uskutečnění řízených rozhovorů. Pro vizualizaci a lepší přehlednost získaných dat jsem použila poměrně rozsáhlou škálu grafických prvků. Patří mezi ně tabulky, grafy, fotografie a mapy.

4.1 Zdroje informací a dat

Mimo odborné literatury jsem prostudovala ještě další zdroje informací. Jednalo se především o odbornou i populárně naučnou literaturu zaměřenou na modelový region a novinové články zabývající se problematikou, která souvisí s touto prací. Dalšími velice přínosnými zdroji dat byly internetové stránky města, Svaté Hory, Hornického muzea a v neposlední řadě i Českého statistického úřadu a mnoho dalších. Jedním z mých úkolů bylo také porovnat změnu propagace a nabídky CR za poslední tři roky. K tomuto porovnání jsem použila informace z dokumentu *Analýza cestovního ruchu na Příbramsku* (Vágner a kol. 2007).

Výzkumná otázka, zda je religiózní a montánní CR dominantní formou a jaký je jejich budoucí potenciál, je poměrně obtížně měřitelná. Snažila jsem se tedy získat data návštěvnosti jednotlivých míst v Příbrami, která jsem následně mezi sebou porovnála. Zároveň jsem k zodpovězení této otázky využila i řízených rozhovorů.

4.2 Terénní výzkum

Konkrétnější informace týkající se CR v Příbrami a také jednotlivých objektů (v mém případě Svaté Hory a Hornického muzea) jsem se snažila získat formou řízených rozhovorů s pracovníky jednotlivých institucí. První kontakt jsem ve všech případech navázala pomocí e-mailu, kde jsem stručně představila, čím se zabývám a z jakého důvodu konkrétní osobu kontaktuji. Poté jsem se telefonicky, případně e-mailem, domluvila na schůzce, na které jsem převážně pomocí otevřených otázek zjišťovala postoje k problematice. Otázky, na které jsem se chtěla dotazovat, jsem předem jednotlivým aktérům poslala e-mailem (viz příloha č. 1, 2),

aby se měli možnost připravit a alespoň zhruba věděli, na co budou dotazováni. Jeden rozhovor trval asi 30 až 40 minut.

K tomu, aby byl řízený rozhovor co nejefektivnější, jsem se snažila kontaktovat osobu, která by o dané problematice měla co nejvíce informací, nejlépe byla odborníkem v daném oboru. Jedním z dotazovaných byl pan Vladislav Rozmajzl, který vede odbor Koncepce a rozvoj města na Městském úřadě v Příbrami. Toho jsem se ptala především na koncepci města pro rozvoj CR, ale také jsem mu kladla otázky, ze kterých jsem zjistila, zda je rozvoj města ovlivněn CR. V Hornickém muzeu mě velice mile přivítal pan ředitel PaedDr. Josef Velfl. Za Svatou Horu jsem kontaktovala pátera Jozefa Michalčíka, CSsR, který mě posléze odkázal na Pavla Šmolíka, ředitele svatohorského kůru, aktivního člena Matice Svatohorské a člena redakční rady časopisu Svatá Hora. Strukturované rozhovory se ukázaly jako velice přínosné, zejména co se týče propagace a investic do jednotlivých míst. Diskuze probíhaly ve velice příjemném prostředí, a to i přes zvýšený zájem studentů a institucí o podobná šetření, obzvláště v případě Hornického muzea.

Další informace jsem získávala pomocí dotazníkového šetření. To bylo zaměřeno hned na tři cílové skupiny. První dvě dotazníková šetření se týkala návštěvníků Hornického muzea a Svaté Hory, třetí a poslední dotazníkové šetření bylo určeno pro obyvatele města. Záměrem bylo zformulovat dotazník co nejstručněji, ale přitom tak, aby se mi podařilo získat co nejvíce informací o zkoumané problematice.

Dotazníky určené pro návštěvníky jsem po domluvě a vysvětlení svého záměru s pracovníky jednotlivých institucí donesla k předem informovaným osobám. Na Svaté Hoře jsem dotazníky předala paní Martině Jechortové, vedoucí Svatohorského muzea, a v Hornickém muzeu paní Haně Kabíčkové, zástupce ředitele. Ty dále předaly dotazníky na pokladny a také průvodcům, aby je dali vyplnit návštěvníkům po absolvování prohlídky. Dotazníky byly vyplňovány v průběhu února, března a dubna 2011. Hlavním cílem tohoto dotazníkového šetření bylo zjistit nejen spokojenost návštěvníků s jednotlivými objekty, ale také odkud se o navštíveném místě dozvěděli a jak dlouho se chtějí ve městě zdržet (viz příloha č. 3, 4). V dotazníku byly zařazeny jak otázky uzavřené, na které měli návštěvníci odpovědět jednou z nabízených odpovědí, tak otázky otevřené, které byly zaměřeny na vyjádření názoru návštěvníků. Dotazník měl celkem 12 otázek, z toho poslední 3 otázky se týkaly pohlaví, věku a vzdělání dotazovaného. Dotazníkové šetření nebylo zaměřeno na žádnou věkovou skupinu. U těchto dvou šetření nebylo stanoveno žádné pravidlo náhodného výběru. Dotazník vyplňovali pouze návštěvníci, kteří měli zájem.

Další cílovou skupinou pro mé dotazníkové šetření byli samotní obyvatelé města. Cílem tohoto šetření bylo zjistit postoj obyvatel na CR ve městě, jak tento fenomén vnímají, jestli je pro město spíše přínosem nebo zátěží, má-li podle nich město co nabídnout a jaká místa ve městě by měl turista navštívit (viz příloha č. 5). Dotazník obsahoval 15 otázek, na které jsem se postupně ptala. Převažovaly otázky spíše otevřené a polootevřené, přičemž poslední 3 otázky se týkaly pohlaví, věku a vzdělání dotazovaného stejně jako u dotazníku pro návštěvníky. Šetření nebylo zaměřeno na žádnou konkrétní věkovou skupinu, jelikož záměrem bylo získat názory všech věkových kategorií. Nejméně ochotní byli převážně starší lidé, kteří si z počátku mysleli, že jde o nabízení služeb případně produktů. Poté, co jsem některým vysvětlila, o co se jedná, byli velice milí a ochotní. Naopak nejvstřícnější byli mladí lidé, především studenti, kteří šetření brali spíše jako zpestření dne. Aby byla dodržena statistická metodická korektnost (Hendl 2006), potřebovala jsem se přiblížit situaci, kdy by každý potenciální dotazovaný měl stejnou pravděpodobnost, že se zeptám právě jeho. Ptala jsem se proto postupně na třech vytypovaných místech. Místa jsem si vybírala tak, aby tam byly zastoupeny všechny věkové skupiny. První stanoviště se nacházelo v Pražské ulici, kde je jedna z největších koncentrací obyvatel všech věkových skupin, jelikož se jedná o nákupní zónu v historickém centru města. Druhým stanovištěm bylo malé náměstí před Kulturním domem v Příbrami, kde je taktéž možno potkat obyvatele všech věkových kategorií. Posledním místem, kde jsem se dotazovala obyvatel, bylo u OC Nová Zdaboř. Pro všechna tři místa jsem si nastavila následující pravidlo. Dotazovaná byla každá třetí osoba, která prošla mým stanovištěm, a byla ochotna zúčastnit se dotazníkového šetření. Pokud procházela větší, většinou homogenní skupina lidí, ptala jsem se vždy pouze jednoho z nich. Tato tři místa byla vybrána i z toho důvodu, že se každé nachází v jiné části Příbrami, a tudíž byla malá pravděpodobnost, že by byl jeden občan dotazován vícekrát. Aby celý proces dotazování probíhal rychleji, pokládala jsem respondentům otázky z dotazníku, a jejich odpovědi jsem vyplňovala osobně.

Uvědomuji si, že výsledky dotazníkového šetření mají pouze informativní charakter. Je to způsobeno obdobím, ve kterém jsem šetření prováděla (13. – 15. 3. 2011) a určením pravidel výběru respondentů.

Tab. č. 1: Počet dotazníků získaných na jednotlivých lokalitách

Místo dotazování		Počet získaných dotazníků
obyvatelé	Pražská ulice	63
	Kulturní dům	13
	OC Zdaboř	24
návštěvníci	Svatá Hora	150
	Hornické muzeum Příbram	40

Zdroj: Vlastní šetření

5. Vymezení modelového území

Modelovým územím této práce je město Příbram. Nachází se na jihozápadě Středočeského kraje v okrese Příbram, jehož je hlavním sídlem. Příbram leží na úpatí Brd asi 60 km jižně od Prahy při rychlostní silnici R4 (mapa. č. 1). Město je sídlem ORP Příbram, které zahrnuje i další obce (obr. č. 3). Příbram je členěna na 9 částí (Příbram I – Příbram IX). Město spadá do turistického regionu okolí Prahy a do turistické oblasti Střední Čechy – západ (viz příloha č. 6) (Rajonizace cestovního ruchu 2003). Při určování potenciálu cestovního ruchu města jsem rozdělila předpoklady na lokalizační (přírodní a historicko-kulturní), realizační (doprava, ubytovací a stravovací zařízení) a selektivní (Hrala 1994).

Mapa. č. 1: Širší zarámování modelového regionu

Zdroj: Širší zarámování modelového regionu 2011

Obr. č. 3: Poloha modelového území v ORP Příbram

Zdroj: Charakteristika OPR Příbram 2010

5. 1 Selektivní předpoklady

Selektivní faktory mají primární postavení v rozvoji CR. Dále se dělí na faktory objektivní a subjektivní. Mezi faktory objektivní patří především ekonomické a demografické skutečnosti. Naopak mezi faktory subjektivní bychom zařadili psychologické pohnutky ovlivněné kulturní úrovní obyvatel, reklamou a propagací (Hrala 1994). „Slouží především k popsání, pochopení a interpretování preferencí jistých území a aktivit cestovního ruchu na straně poptávky.“ (Pásková 2008, s. 143).

Demografické předpoklady

Od začátku 20. století dochází až do 50. let k poklesu počtu **obyvatel**. To mohlo být důsledkem prohlášení území části Brd za vojenský újezd. Ovšem během 50. let dochází k prudkému nárůstu počtu obyvatel. Byl to důsledek zvýšené těžby uranové rudy, která do okolí Příbrami lákala pracovními příležitostmi. Navíc došlo k připojení Březových Hor, což byl do té doby samostatný městský celek. Další vlna nárůstu počtu obyvatel byla zaznamenána v 70. letech, kdy docházelo k rozšiřování a stavbě nových sídlišť, např. na Zdaboři. V 90. letech dochází k postupnému poklesu. Mohlo k tomu docházet z obecných důvodů snížení porodnosti, oddalování založení rodiny, větší zájem o cestování nebo studium, ale také jako důsledek zavření dolů a tím ztráty lukrativních pracovních míst. V té době také docházelo k odlivu obyvatel do blízkých vesnic (graf č. 1).

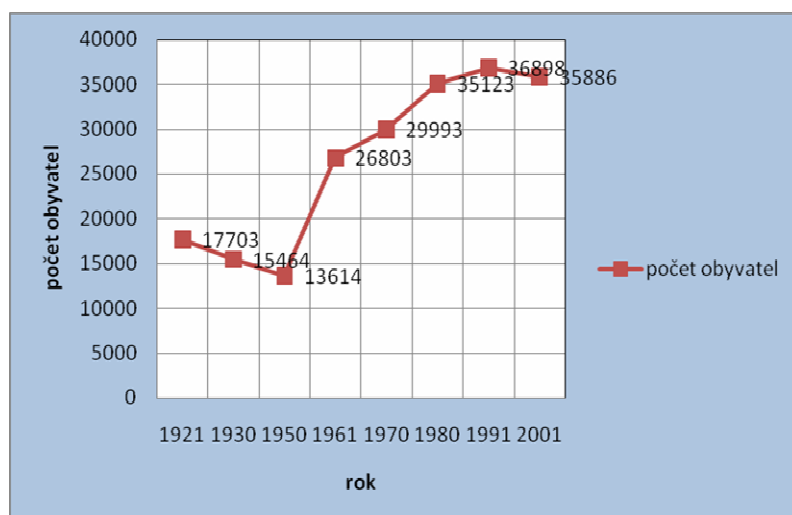
K 1. 1. 2010 bylo pro Příbram uvedeno 34 217 obyvatel a řadí se tak počtem obyvatel na 3. místo v rámci hlavních sídel ORP (Srovnání měst 2010). I přes to, že je celkový přírůstek města záporný (-0,8 % v roce 2009), řadí se hustotou zalidnění (1023 obyv./km²) mezi velmi zalidněné. K poklesu počtu obyvatel přispívá také migrace. Saldo migrace je k roku 2009 záporné. Ve struktuře imigrantů přitom dominují ženy. Věkovou strukturu populace tvoří 13,3 % obyvatel v předproduktivním věku (0 – 14 let), 71,5 % (15 – 64 let) v produktivním věku a 15,2 % (65 let a více) v postproduktivním věku (Databáze 1 2010).

Ekonomické předpoklady

Ekonomická základna Příbrami je výrazně ovlivněna utlumením těžebního průmyslu. Těžba rud a na ni navazující těžký průmysl byly ještě v 90. letech 20. století stěžejními odvětvími (Velfl a kol. 2007). S tím souvisí i vysoká míra nezaměstnanosti 11,16 % k roku 2009 (Databáze 2 2010). Jelikož však v současné době převažují v Příbrami služby (celkem 5 739 objektů), je tak více dostupné pracovní síly, která by se dala využít v souvislosti s CR města (Databáze 1 2010).

Nyní v Příbrami sídlí čtyři významné firmy. RAVAK, a.s. Příbram (největší výrobce akrylátových van a sprchových koutů ve střední Evropě), DISA Industries, s. r. o., Kovohutě Příbram (výhradní český zpracovatel olověného odpadu), pozůstatek hornické minulosti, Masna Příbram spol, s r. o. (vlastní oprávnění na vývoz masa a masných výrobků na evropský trh a je největší zpracovatel masa a producent masných výrobků ve Středočeském kraji (Masna Příbram 2011)). Dalšími významnějšími společnostmi jsou ZAT, a. s., státní podnik DIAMO, Halex s. r. o. a další (Ratingová analýza 2006). I díky těmto významným společnostem se Příbram dostává do většího povědomí lidí.

Graf č. 1: Vývoj obyvatel města Příbrami

Zdroj: Historický lexikon obcí

5. 2 Lokalizační předpoklady

Lokalizační podmínky CR mají ve vztahu k jeho rozvoji druhotný význam. O jejich využití z hlediska CR totiž rozhodují selektivní faktory a realizační podmínky. Na druhou stranu rozhodují o funkčním využití konkrétní oblasti CR z hlediska přírodních možností, společenských podmínek či atraktivit (Hrala 1994). Slouží zejména k podchycení potenciálu území pro rozvoj, předpověď dalšího vývoje a vymezení vhodných typů CR (Pásková 2008).

Přírodní předpoklady

Významným celkem, který zásadně ovlivňuje **krajinu** města, je Brdská vrchovina s nejvyšším vrcholem Tok (865 m n. m.). Ta také ovlivňuje nadmořskou výšku města, které leží asi 550 m n. m. Převážná část Brdské vrchoviny je však veřejnosti nepřístupná (mimo víkendů a státních svátků), jelikož je pod kontrolou vojenské správy. Je tedy součástí vojenského prostoru pod názvem Vojenský újezd Brdy (VÚ Brdy). Další značný celek, který zasahuje do regionu, je Středočeská pahorkatina. Ta ovšem nedosahuje takových nadmořských výšek jako Brdy. V Brdské vrchovině nepramení žádný velký vodní tok. Pouze menší potoky a říčky (Klabava, Litavka) (Vojenský újezd Brdy 2005). S tím souvisí i fakt, že Příbram, a Příbramsko celkově, má ve srovnání s ostatními obvody Středočeského kraje největší podíl lesů (50 %) a nejmenší podíl orné půdy (38 %) (Charakteristika ORP Příbram 2010). V současné době navíc podíl orné půdy a luk neustále klesá vlivem rozšiřující se nové zástavby rodinných domů. I přes to, že Příbram nemá žádný významný vodní tok, protékají jí dva menší vodní toky. Jedním z nich je Příbramský potok, druhým říčka Litavka. Ta se vlévá do řeky Berounky. Ačkoli Příbram není příliš bohatá na vodní zdroje, má celou řadu rybníků a vodních nádrží. Jako příklad bychom mohli uvést nádrž Pilská, Obecnice, Láz a Padrťské rybníky. Všechny tyto vodní nádrže jsou ve VÚ Brdy a slouží jako nádrže pitné vody pro město a okolní vesnice. Brdská vrchovina patří k oblastem s mírně teplým podnebím (Brdy 2011).

V Brdech nalezneme mnoho pro turisty atraktivních míst. Ať už se jedná o přírodní lokality, jako je Hrachoviště – botanická lokalita, Ledný potok, Ohrazenický potok, Padrťský potok, Felbabka – botanická lokalita, Mešenský potok, Octárna – botanická lokalita nebo Padrťské rybníky, nebo o lokality historické, vojenské a technické. Jako příklad by mohl být uveden lovecký zámeček Tři Trubky, zřícenina hradu Valdek, stopy zaniklého hradu Drštka, základy zaniklého kláštera Teslíny nebo pevnost Jordán (zkušební železobetonový pěchotní srub) (viz příloha č. 7) (Vojenský újezd Brdy 2005).

V roce 2007 navíc došlo k otevření okrajových částí VÚ Brdy pro veřejnost, čímž se částečně otevřely CR (příloha č. 8) (Vojenský újezd Brdy 2005). Ovšem částečné zpřístupnění je současně doprovázeno devastováním a znečišťováním krajiny, což se projevilo kolem cyklostezek otevřených v oblasti VÚ Brdy (Eichler 2011). Jako velice aktuální se v poslední době jeví celkové zpřístupnění Brd pro veřejnost, jelikož armáda má území opustit. Z pohledu CR je to jistě velká příležitost a nové možnosti, ovšem mnozí obyvatelé a odborníci se obávají devastování krajiny. Otevření Brd veřejnosti vidí spíše jako hrozbu pro zdejší unikátní faunu a floru, která se zde vyskytuje právě díky působení vojáků (Eichler 2011). Oblast Brd má velice kvalitní přírodní předpoklady pro rozvoj cestovního ruchu, ovšem s minimem rekreačně vhodných ploch a řadí se tak do třetí oblasti CR (Vaško 2002). Díky zachovalé přírodě v Brdech se nyní diskutuje o vyhlášení CHKO Brdy, případně využití prostoru na ekoturismus (Hutr 2011).

Na území města nezasahuje žádné velkoplošně chráněné území. Nachází se zde však jeden chráněný strom – Svatováclavský dub na Svaté Hoře (viz příloha č. 37).

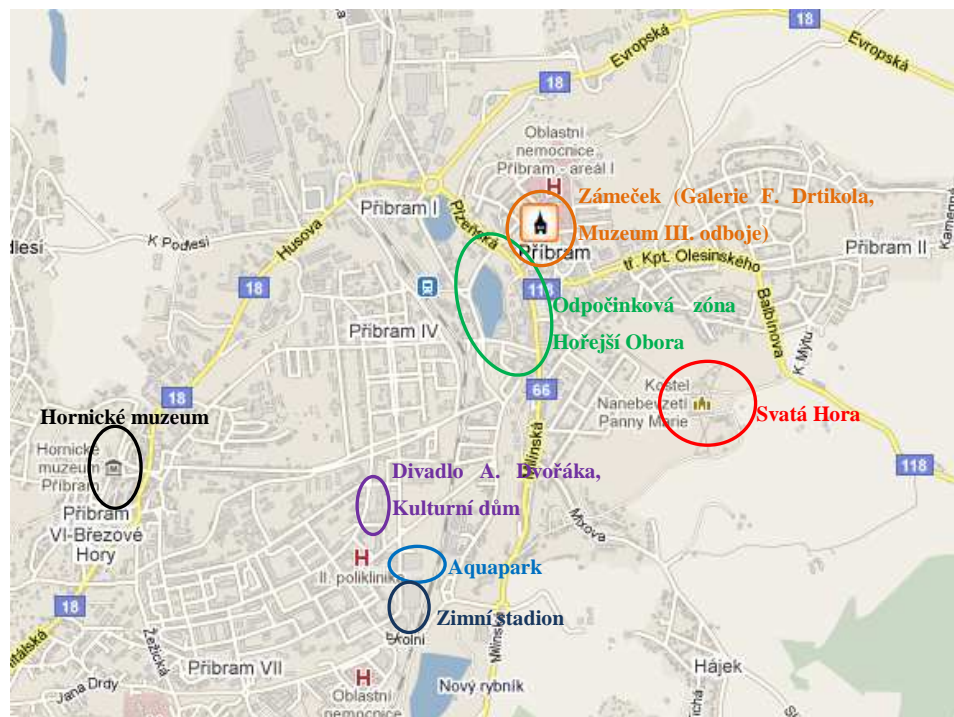
Historicko-kulturní předpoklady

Příbram je poměrně bohatá na kulturní památky. Její bohatost vyplývá především z historických událostí a vývoje města. Mnoho objektů je však veřejnosti téměř nepřístupno.

Nejnámější a nejnavštěvovanější je národní kulturní památka Svatá Hora. Ta je významná nejen z hlediska Příbrami, ale také z hlediska celorepublikového, jelikož je jedním z nejvýznamnějších mariánských poutních míst v Česku. Mezi méně známé kulturní památky patří například kostel sv. Vojtěcha na Březových Horách, kostel sv. Jakuba na náměstí T. G. M. a kostel sv. Prokopa. Ty jsou však otevřeny jen během bohoslužeb.

Dalším kulturním zařízením je Zámeček - Ernestinum, Divadlo A. Dvořáka Příbram a místní kino. V Příbrami se nacházejí také galerie. Galerie Františka Drtikola, která je umístěna v Zámečku, a Galerie V Potočníc. Nejpočetněji jsou ve městě zastoupena muzea. Jsou to Svatohorské poutní muzeum na Svaté Hoře, Muzeum III. Odboje (umístěno v Zámečku) a Okresní muzeum Příbram – Hornické muzeum. Pod Hornické muzeum spadá ještě Památník Vojna. Hornické muzeum má sejně jako Svatá Hora nadregionální význam (viz mapa č. 2). Je největším hornickým muzeem v ČR. Jeho návštěvnost přesáhla 100 tisíc turistů a stává se tak čtvrtou nejnavštěvovanější technickou památkou v České republice (Návštěvnost turistických cílů 2003). V Příbrami se pravidelně každý rok koná několik akcí (př. Festival Antonína Dvořáka, Rallye Příbram a další) (Akce města Příbram 2011).

Mapa č. 2: Turistická místa Příbrami

Zdroj: Turistická místa 2011 vlastní zpracování

5.3 Realizační předpoklady

Realizační předpoklady představují podmínky pro využití primárních zdrojů destinace ze strany jejích návštěvníků. Značnou měrou je ovlivňuje úroveň a intenzita práce managementu území obce. Ovlivňují kvalitativní i kvantitativní možnosti rozvoje a představují tak aktuální míru aktivace potenciálu (Pásková 2008).

Dopravní dostupnost města je poměrně dobrá. Spojení s Prahou i s Plzní se dá považovat za kvalitní. Na trase Příbram-Praha je využíváno především autobusové dopravy, která má v době dopravní špičky interval 10 minut. Autobusové spojení je buď přímé (cesta trvá 52 minut) anebo se zastávkou na Dobříši (cesta trvá 57 minut). Přímé spojení je nejčastější v ranní a odpolední špičce, naproti tomu mezi polednem a jednou hodinou odpolední téměř nejedí a veškerou dopravu zajišťuje autobusové spojení přes Dobříš (Spoje autobusů 2011). Vlakové spojení není tak časté. Cesta trvá 90 – 120 minut. Spoj zajišťují osobní vlaky s přestupem nejčastěji v Berouně případně ve Zdicích, odkud se dále pokračuje rychlíkem. Interval osobních vlaků je kolem jedné hodiny, přes poledne kolem dvou hodin. Přímé vlakové spojení zajišťují rychlíky, které staví v Praze buď na Hlavním nádraží anebo na Smíchovském nádraží. Jejich interval je od jedné do čtyř hodin (Spoje vlaků 2011). Autobusové spojení s Plzní je značně nedostačující. Přímé spoje jedou pouze dva denně. Jinak

je nutno přestupovat nejméně jednou, spíše častěji. Cesta navíc trvá přes 3 hodiny (mimo dvou přímých spojů, které jedou více než hodinu) (Spoje autobusů 2011). Naproti tomu vlaková spojení jezdí každou hodinu maximálně s jedním přestupem ve Zdicích. Cesta vlakem je časově méně náročná než cesta autobusem. Rozdíl ovšem není až tak významný, činí maximálně 30 minut (Spoje vlaků 2011).

Nejvýznamnějším dopravním uzlem Příbrami je nově zrekonstruované (2010) autobusové nádraží a Jiráskovy sady v centru. Jsou to dvě hlavní místa, odkud jezdí autobusy jak do okolních vesnic, tak i do Prahy a Plzně.

Jediná silnice vyšší třídy, která vede kolem Příbrami, je rychlostní silnice R4. Ta vede severním směrem na Prahu a jižním směrem na Strakonice. Především v jarním a letním období se zde převážně v pátečních a nedělních odpoledních hodinách tvoří kolony, které jsou způsobeny hlavně obyvateli Prahy. Městem prochází silnice nižší třídy, silnice I/18, I/66 a I/118. Silnice I/18 je po R4 asi nejvýznamnější silniční spoj. Vede směrem na Sedlčany a dále se napojuje na dálnici E55. V roce 2006 byl na této silnici dokončen obchvat kolem vesnice Dubno. Ten ulehčuje především příjezd do Příbrami ze silnice R4 (Doprava 2010). Silniční ani železniční síť Příbrami tedy nepatří mezi husté (viz mapa č. 3).

Příbram nemá žádné významné **letiště**. Nejbližší letiště se nachází v Dlouhé Lhotě u Příbrami a slouží spíše k rekreačním účelům (tandemové seskoky, vyhlídkové lety a další) (Aeroklub Příbram 2011).

Příbram má celkem 11 hromadných **ubytovacích zařízení** (dále HUZ). Z toho čtyři tříhvězdičkové, dva dvouhvězdičkové a jeden jednohvězdičkový hotel a čtyři penziony. HUZ navštívilo v roce 2008 11 210 hostů a 27 483 hostů zde přenocovalo (viz tab. č. 2, 3). Nejvíce návštěvníků bylo ze sousedních států, Nizozemska, Dánska a Ukrajiny (více než 100 návštěvníků). Nejvíce zde přenocovali Dánové, Chorvati, Italové, Litevci, Maďaři, Nizozemci, Rusové, Britové, Švédové, Švýcaři, Ukrajinci a obyvatelé sousedních zemí. (Cestovní ruch v Příbrami k roku 2008).

Mapa č. 3: Dopravní dostupnost Příbrami

Zdroj: Dopravní dostupnost Příbrami 2011

Tab. č. 2: Návštěvnost HUZ

v Příbrami

hosté celkem	11210
rezidenti	7636
nerezidenti	3574

Zdroj: Cestovní ruch v Příbrami k roku 2008

Tab. č. 3: Počet přenocovaných v HUZ

v Příbrami

přenocování celkem	27 483
rezidenti	19227
nerezidenti	8256

Zdroj: Cestovní ruch v Příbrami k roku 2008

V porovnání s jinými okresními městy je počet přenocovaných nerezidentů poměrně nízký. V Příbrami připadá zhruba 10,4 nerezidentů na 100 obyvatel, kteří navštíví HUZ a asi 24,1 nerezidentů, kteří zde přenocují. Oproti tomu například v Mladé Boleslavi, ve které připadá 28,3 nerezidentů na 100 obyvatel, kteří navštíví HUZ a asi 59,8 nerezidentů, kteří v HUZ stráví noc (Srovnání měst 2008). Vzhledem k dobrému lokalizačnímu potenciálu Příbrami a také k vysoké roční návštěvnosti turistů je využití HUZ minimální.

V Příbrami je k dispozici 38 **stravovacích zařízení**. Převažují převážně pizzerie, čínské restaurace, klasické restaurace, indické restaurace a hospody (Stravovací zařízení Příbram 2011).

Příbram je poměrně bohatá na **sportovní** zařízení a areály. Je zde k dispozici aquapark, minigolfové hřiště v areálu Nový rybník, Sport klub Oxygen, lezecká stěna Jakub, skate park, Ski areál Padák, bazény a posilovny v rámci některých ubytovacích zařízení (Sportovní zařízení Příbram 2011).

6. Cestovní ruch v modelovém území

V této kapitole se věnuji CR ve městě Příbram. Zaměřuji se zde převážně na historický vývoj CR a vznik specifických forem, který je úzce spjat s historií. V neposlední řadě bych ráda upozornila na možné faktory, které zdejší CR ovlivňují nebo mohou ovlivňovat. V této kapitole bych také chtěla zdůraznit určité propojení mezi zde vzniklými specifickými formami CR a také případnou spojitost s dalšími památkami v okolí.

6.1 Historie města z hlediska cestovního ruchu

První doložená zpráva o Příbrami pochází až z druhé poloviny 12. století. Dřívější historie města je známa pouze z ne příliš věrohodných pověstí.

Příbram měla na počátku mnoho vlastníků, ovšem většího rozvoje dosáhla až pod vlastnictvím arcibiskupa Arnošta z Pardubic. Zasloužil se o postavení tvrze Ernestinum (dnešní Zámeček), špitálu a kostela sv. Jana Evangelisty. Po mnoha dalších vlastnících připadla r. 1513 Příbram bratřím Pešíkům, kteří se zasloužili o vylepšení zdejších dolů a také přivedli mnoho zkušených německých horníků, převážně z Krušných hor, aby zvýšili výnosy těžby. Díky uděleným výsadám od krále Ferdinanda I. a následným prohlášením císaře Rudolfa II. se r. 1579 stalo z Příbrami město hornické. Zvrat přinesla třicetiletá válka. Po válce docházelo k násilné rekatolizaci Čech. V Příbrami byl tento proces urychlen díky mariánské kapli, Svaté Hoře. Ta byla nejslavnějším poutním místem v Čechách. Navštěvovali ji nejen zástupy obyčejných lidí, ale i šlechta a panovníci. Poutnický ruch se tak stal hlavním zdrojem obživy po válce zchudlých měšťanů. Další důležitý zdroj obživy zajišťovala těžba a to i po jejím ukončení, jelikož zdejší světově proslulé doly nepřestávaly přitahovat velké množství návštěvníků (Holas 1929).

6.2 Vývoj religiózního cestovního ruchu

Náboženský (též poutní) cestovní ruch zasahuje do samých prvopočátků nejen Svaté Hory, tedy někdy do 12. století, ale i do prvopočátků lidstva (Timothy, Olsen 2006). Ve 12. století pravděpodobně vznikla kaple na Svaté Hoře. Přesné informace o vzniku Svaté Hory ale nejsou. O jejím vzniku vypráví pouze několik pověstí. Nejznámější je pověst o rytíři Malovcovi, který byl ve zdejších lesích přepaden lupiči. Začal se modlit k Panně Marii a slíbil jí, že jestli bude zachráněn, postaví jí zde malou kapličku. Lupiči oslepli, rytíř Malovec byl

zachráněn, a tak nechal vystavět kapličku, jak slíbil. Nejasné vysvětlení se váže i k pojmenování Svaté Hory. Jeden z pravděpodobných výkladů připisuje autorství lidovému označení, za nímž se skrývá hora, jejíž svatost je dána svatyní Panny Marie, a pobytem muže svatého života - poustevníka. Smyslem cesty zbožných poutníků bylo uctívání Panny Marie, kterou zosobňovala známá soška Panny Marie Svatohorské. Ta ovšem v původní kapli nebyla. Dle tradice ji vyřezal první pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic podle Kladské madony a umístil ji ve své kapli v příbramské tvrzi – Ernestinu. V době husitských válek byla soška Panny Marie Svatohorské ukryta také v příbramských dolech (Holás 1929). Určité spojení hornictví a Svaté Hory začíná právě se sochou Panny Marie. Ta je domácího původu a jako by zahajovala místní lidovou řezbářskou tradici příbramských horníků. Ti v průběhu svého působení vyřezávali betlémy, do kterých se tak dostal i hornický charakter (Čáka 1998). Tradice výstavy nejen svatohorských betlémů ve vánoční době se dochovala dodnes (Kafka, Petrů 2009).

Procesí poutníků docházela na Svatou Horu již v 16. století, kdy také došlo k přemístění sochy Panny Marie do svatohorské kaple. Přelomovou událostí se stal jeden z mnoha svatohorských zázraků, který byl potvrzen i lékaři. Jednalo se o zázračné uzdravení slepého Jana Procházky. Ten o zdejší kapli pečoval a údajně vykopal zdejší studnu - pozdější Mariánskou. Zpráva o zázraku se donesla až do Vídně a dva roky na to (1634) navštívil Svatou Horu císař Ferdinand II. se svým synem. Tato událost byla natolik přelomová a poutavá, že je dodnes zmiňována v souvislosti se Svatou Horou (Homolová 2000). V roce 1647 byla Svatá Hora předána do správy březnickým Jezuitům. Ti spojili Svatou Horu s Březnicí, kde měli svoji kolej, tzv. svatou cestou šestnácti křížů s obrazy. Tyto kříže byly později nahrazeny zděnými výklenkovými kapličkami, které jsou dodnes kolem silnice z Příbrami do Březnice. Jelikož na Svatou Horu docházelo stále více poutníků, rozšiřovala se postupně i kaple. Na velkolepá procesí poutníků z příbramského vlakového nádraží na Svatou Horu poukazuje i J. Čáka (1998). Již v 17. století se stal svatohorský areál jedním z nejrozsáhlejších a nejvýznamnějších raně barokních objektů u nás. Kromě šlechty se na stavbě podílela i města (Praha, Plzeň, Březnice, Mníšek) a nesčetné zástupy poutníků. Právě podle měst, která přispěla na stavbu, jsou pojmenovány kaple v rozích ambitů. Počet poutníků se stále zvyšoval a na Svatou Horu dojížděli i z Bavor, Rakouska a Uher. Návštěvy byly pravidelné, náboženské slavnosti častější a honosnější. Poutníci přinášeli šaty z honosných tkanin pro sošku Panny Marie Svatohorské (Holás 1929). Dnes sbírka zahrnuje šaty téměř z celého světa a stále jich přibývá. Významnou událostí bylo korunování obrazů a milostné sošky Panny Marie Svatohorské. Ta se konala 22. 6. 1732 a díky této události se Svatá Hora

zařadila mezi nejslavnější poutní místa na světě (Holas 1929). „Dodnes se tato událost každoročně připomíná a přijíždí na ní stovky poutníků“, uvedl Pavel Šmolík (2011).

Další významná událost, která ovlivnila Svatou Horu, bylo její povýšení na baziliku. K tomuto povýšení došlo na žádost redemptoristů, kteří v té době Svatou Horu spravovali. Tímto titulem papež výjimečně povyšuje či vyznamenává nejslavnější chrámy (Holas 1929). Výrazný útlum nastal za komunismu. Po období komunistické vlády Svatou Horu spravují opět redemptoristé. Pod jejich vedením byly v roce 1993 zrekonstruovány Svatohorské schody, které již od počátků usnadňovaly a usnadňují přístup na Svatou Horu z centra města (Historie Svaté Hory 2011). Svatou Horu dnes navštěvují nejen věřící poutníci a návštěvníci obdivující architekturu, ale také senzibilové, kteří cítí energii vyzařující z tohoto místa (Kozák 2003).

Religiózní CR je ve světě stále populární a je jedním z nejrychleji se rozvíjejících oblastí v rekreačním průmyslu. Církevní místa nepřitahují pouze věřící lidi, ale také historiky (Streich 2010).

6.3 Vývoj montánního cestovního ruchu

Historie hornictví na Příbramsku sahá až do dob Keltů (Bezděka 1970). **Montánní cestovní ruch** nemá v Příbrami na rozdíl od religiózního tak rozsáhlou historii, jelikož jeho vznik je spojen až s vytvořením skanzenu na Březových Horách. Ten vznikl díky inspiraci ze zemí jako je Kanada (kanadský revír Rossland), Norsko (Kongsber), Švédsko (revír Sala), Rakousko (Oberzeiring), Německo (Fürstenbrunn u Schwarzenbergu, Freiberg, skanzen v Harzu) a další (Majer 1973). Historie hornictví je však velice obsáhlá. Jedním z významných mezníků nejen města, ale především hornictví, bylo založení Montánního učiliště v Příbrami (1849). Roku 1865 byl škole udělen titul Báňská akademie a roku 1895 získala statut vysoké školy. O deset let později byla přejmenována na Vysokou školu báňskou v Příbrami. Do Příbrami tak začali přicházet studenti z různých zemí Evropy (Velfl 2010).

Okresní muzeum Příbram - Hornické muzeum na Březových Horách patří k nejstarším hornickým muzeím v České republice. Navazuje na tradici příbramského Městského (Krajinského) muzea založeného roku 1886. Již v 50. letech 20. století předaly Rudné doly Příbram Národnímu technickému muzeu Praha patrovou budovu z let 1884-1885. Ta byla vystavěna na Březových Horách poblíž Ševčínské šachty a byla určena pro potřeby báňských úředníků. Po několika úpravách sem byly přemístěny vzácné mineralogické vzorky ze zdejších dolů. Ty se staly základem první stálé expozice Hornického muzea, které se v roce

1964 stalo součástí Okresního muzea Příbram. Právě vznik mineralogických sbírek představoval první krok k vytvoření památkové zóny na Březových Horách. Po ukončení těžebních prací v březohorském revíru poskytly muzeu Rudné doly Příbram další historické stavby. Patřila mezi ně šachetní budova Ševčínského, Vojtěžského a Anenského dolu (Velfl 2000).

Šachta Ševčínského dolu neměla plný počet pater, což bylo dáno dobýváním žíly ze sousedních šachet. Samotný důl se řadil mezi tzv. vtažné jámy. Přirozeným větráním zde vzduch klesal do podzemí. Tento způsob větrání zde fungoval až do 50. let 20. století. Velký zájem veřejnosti budí unikátní 37,5 metrů vysoká hlavní šachetní budova z roku 1879, postavená ve stylu průmyslové architektury typu Malakov (kombinace pálených cihel a kamene). Té vévodí dřevěná věžička s ochozem, určená údajně pro astronomická pozorování (Velfl 2003). V letech 1995 – 1998 se Hornické muzeum za pomoci s. p. Rudné doly Příbram a s. p. DIAMO, Správa uranových ložisek, o. z. Příbram, pokusilo o rekonstrukci úzkokolejné dráhy. V areálu Ševčínské šachty se podařilo položit 180 m kolejí a na nich instalovat expozici důlní techniky 50. – 90. let 20. století (Velfl 2000).

Důl Vojtěch patřil k hlavním a z ekonomického hlediska nejvýznamnějším dolům březohorského rudního revíru. Těžba stříbra a olova představovala ve druhé polovině 19. století 97,7 % celé rakousko-uherské produkce, přičemž většina dobývacích prací byla realizována právě v dole Vojtěch. V roce 1875 se podařilo dosáhnout světového prvenství 1000 m svislé hloubky za pomoci jediného tažného lana. Na počest tohoto prvenství se konaly oslavy na celostátní úrovni s mezinárodní účastí (Velfl 2000). Po ukončení těžebních prací nebyla hlavní šachetní budova a strojovna využívána ani udržována. Aby došlo k zachování těchto památek pro budoucí generace, vykoupilo je Hornické muzeum v roce 1996. Při příležitosti 125. výročí dosažení světového rekordu byly historické budovy dolu Vojtěch zpřístupněny veřejnosti (Velfl 2000).

Důl Anna patří z hlediska historického, technického a architektonického k nejvýznamnějším památkám u nás. Od roku 1914 do roku 1957 byla Anna nejhlubší jámou revíru a do 30. let 20. století patřila i k nejhlubším v Evropě (Velfl 2003). Parní stroj, používaný na výzdvih břemene, svým výkonem a dalšími parametry představuje mimořádně významné dílo české techniky. Anenský těžní stroj mohou od roku 1995 obdivovat návštěvníci Hornického muzea. Velikou zásluhu na tom mají Rudné doly Příbram, s. p., které provedly rekonstrukci strojovny a poté tuto historickou stavbu i s inventářem a pozemky bezúplatně předisponovaly muzeu. O čtyři roky později (1999) předaly Rudné doly Příbram, s. p., muzeu také anenskou cáchovnu, ve které vznikla stálá expozice z dějin hutnictví

a úpravárenství, báňské archeologie, historie hornického záchranářství a vývoj tohoto dolu. „Důl Anna v Příbrami - Březových Horách dokumentuje názorným způsobem možnosti záchrany a postupné reprezentace jedinečných technických památek veřejnosti.“ (Velfl 2003, s. 463). Mezi další pozoruhodnosti muzea by mohla být zařazena také Prokopská štola. Jedná se o horizontální důlní dílo se stopami po báňské činnosti prováděné od 30. let 19. století (Velfl 2000).

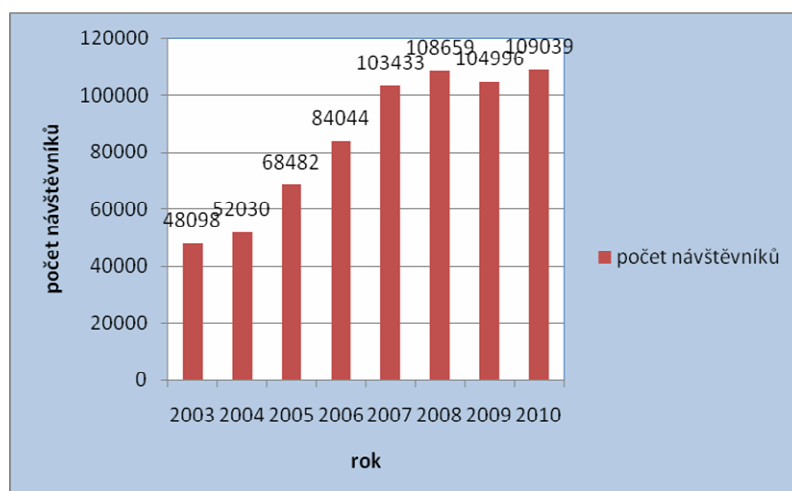
Kromě areálů v Příbrami na Březových Horách se muzeum reprezentuje pobočkami situovanými v okolí města. Jedná se o Vysokochlumecko, Novoknínsko a Vojnu, o lokality dotčené báňskou činností. V roce 1998 muzeum odkoupilo od Lobkowiczů pozemek u Sedlčan, kde roku 1999 začala výstavba Muzea vesnických staveb středního Povltaví, pobočky Hornického muzea. Do tohoto skanzenu byly přenášeny vybrané typy nejohroženějších lidových staveb, které by v regionu ve svém původním místě zanikly. V převážné většině jde o objekty z 18. až počátku 20. století.

Roku 1999 bylo rozhodnuto, že příbramské muzeum vybuduje v místě někdejšího věžeňského zařízení v lokalitě Vojna u Příbrami mezi uranovými šachtami I a II Památník Vojna. Realizace částečné stavební rekonstrukce byla zároveň spojena se vznikem tematických expozic podle PhDr. Jiřího Majera (Velfl 2006). Tábory nucených prací se budovaly v místech s nedostatkem pracovní síly (doly, hutě, železárny) a v Československu jimi prošlo na 20 tisíc občanů. Ti pracovali převážně v místních uranových dolech (Bártík 2006). Právě zde existuje historické spojení Hornického muzea s Památníkem Vojna, který byl veřejnosti zpřístupněn 18. 5. 2005 (Velfl 2006).

Od konce 90. let 20. století se zařadilo Hornické muzeum počtem stálých expozic mezi pět největších muzeí v ČR a k největším hornickým muzeím v Evropě. Dnes je Hornické muzeum největším v České republice a v roce 2008 bylo čtvrtou nejnavštěvovanější technickou památkou (Návštěvnost turistických cílů 2008). Jeho návštěvnost přesáhla 100 tisíc návštěvníků a má stále stoupající tendenci (viz graf č. 2).

Pro rozvoj montánního CR je důležité si uvědomit, že technické památky „sice většinou ztratily svou původní funkci spjatou s minulou dobou, ale staly se naopak významnými články v řetězu vědeckého poznávání minulosti a vývoje techniky i zdroji k šíření všech poznatků o nich“ (Vondra 1973, s. 28).

Graf č. 2: Vývoj návštěvnosti Hornického muzea

Zdroj: Statistická data Hornického muzea Příbram

Mezi další faktory, které ovlivňují CR v Příbrami, patří reklama a propagace nejen města celkově, ale také jednotlivých míst (podrobně viz kapitola č. 7.4). Ovlivnění CR je samozřejmě dáno i geografickou polohou. Ta je v tomto případě spíše výhodou než nevýhodou. To potvrzuje i fakt, že žádný z dotazovaných expertů to jako nevýhodu nevnímá (Vágner a kol. 2007). Díky blízkosti Prahy a dobrému dopravnímu spojení jezdí do Příbrami více turistů (Blízkost Prahy 2010). Navíc v roce 2003 byla nabídka směřována nejvíce právě do oblasti poznávacího CR, což jsou hrady, zámky, historie, ale právě také sakrální stavby a technické atraktivity. Ty jsou ve městě Příbram prezentovány nejvíce Hornickým muzeem a Svatou Horou. K vyšší návštěvnosti Příbrami jistě přispívá i fakt, že nejčastějším důvodem příjezdu návštěvníků je poznávací turistika (22 %) (Rajonizace cestovního ruchu 2003).

7. Vyhodnocení dotazníkového šetření

V této kapitole bych ráda demonstrovala výsledky jednotlivých dotazníkových šetření, které budou nejčastěji znázorněny grafem nebo tabulkou.

7.1 Výsledky dotazníkového šetření mezi občany

1) *Myslíte si, že je Příbram pro turisty zajímavá a má jim co nabídnout?*

Zajímavost a atraktivnost města Příbram je respondenty ohodnocena velice kladně. Naprostá většina obyvatel vidí Příbram pro turisty zajímavou a má jim podle nich co nabídnout (viz příloha č. 9). Je znát, že občané vnímají potenciál města velice pozitivně a plně znají a uvědomují si jeho možnosti.

2) *Která místa v Příbrami byste doporučil/a turistovi, aby navštívil? (Vaše návrhy seřad'te podle priority: 1 = nejvyšší priorita, 7= nejnižší priorita)*

Tab. č. 4: Priorita míst doporučených občany návštěvníkovi

místo	pozice preference
Sv. Hora	1
Hor. muzeum	2
Zámeček	3
Památník Vojna	4
Památník A. Dvořáka	5
Aquapark Příbram	6
kostel sv. Jakuba	7

Zdroj: vlastní šetření, n=100

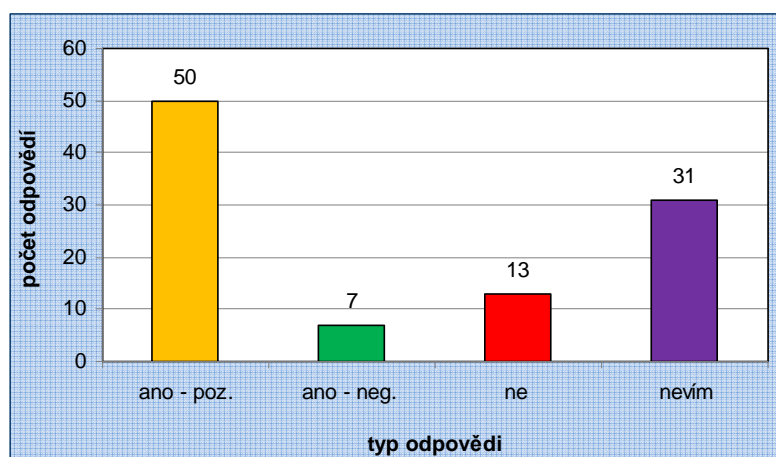
Jelikož v této otázce byla zmiňována nejrůznější místa v Příbrami i jejím okolí, celkové hodnocení preferencí jednotlivých míst jsem dělala podle toho, kolikrát bylo jednotlivé místo zmíněno a také jaká pozice mu byla přidělena. Celkový výsledek priorit míst, která byla místními obyvateli doporučena turistovi k navštívení, ukazuje tabulka.

Podle odpovědí respondentů by měl turista určitě navštívit Svatou Horu a Hornické muzeum. Umístění těchto dvou lokalit bylo jednoznačně určeno odpověďmi občanů. Je z toho patrné, že Svatou Horu občané vnímají jak dominantu a je tudíž nejvíce preferovanou lokalitou k navštívení. Dalšími zmiňovanými místy mimo těch, jež jsou uvedeny v tabulce, byly například kostel sv. Vojtěcha, Brdy, areál Nového rybníka, divadlo a kino Příbram, ski areál Padák, Pražská ulice, náměstí T. G. M. a další.

Výsledek této otázky se částečně shoduje i s návštěvností jednotlivých míst. Jak uvedl pan Rozmajzl (2011) z MěÚ v Příbrami, mezi sedm nejnavštěvovanějších míst ve městě patří Svatá Hora, Hornické muzeum, Zámek (Galerie Fr. Drtikola), Divadlo A. Dvořáka a Aquapark Příbram.

3) Myslíte si, že cestovní ruch, resp. jeho účastníci ovlivňují město? Jak? (př. podpora služeb, hodně odpadků ve městě, přelidněné centrum, ...)

Graf č. 3: Dopad cestovního ruchu na město z pohledu občanů

Zdroj: vlastní šetření, n=100

Názory občanů na ovlivnění města turisty jsou velice pozitivní, stejně jako na atraktivitu města. Jak je patrné i z grafu, přesná polovina dotazovaných vidí působení turistů a celkově i cestovního ruchu jako pozitivní. Jako jeho kladné stránky byly nejčastěji uváděny: rozvoj a podpora služeb, rozvoj a oprava památek a celkově přispění financí městu. Pouze 7 % občanů vnímá působení cestovního ruchu a jeho účastníků jako negativní. Za nejčastější negativum bylo uváděno znečištění města spojované především s fotbalovými zápasy a nedostatek parkovacích míst. 13 % obyvatel uvedlo, že cestovní ruch město neovlivňuje a 31 % obyvatel to nedokáže posoudit.

4) Víte, co je montánní cestovní ruch? 5) Víte, co je religi0zní cestovní ruch?

Povědomí o tom, co je montánní a religi0zní cestovní ruch není až tak vysoké. Přesto je ale patrné, že obecná znalost vyšla v tomto případě o polovinu lépe pro religi0zní cestovní ruch (viz příloha č. 10, 11). Pouze 22 % dotazovaných vědělo, co je montánní CR a správně uvedlo, čím se vyznačuje. O něco lépe je na tom religi0zní cestovní ruch. Celkem 44 % obyvatel je seznámeno s tímto pojmem, a tudíž vědí, o co se jedná. I tak je to ale poměrně

málo. Tento fakt nejspíš způsobuje to, že různé formy náboženství jsou mezi lidmi již od prvopočátků na rozdíl od hornictví. Navíc o náboženství se mluví nejen ve škole, ale i v médiích, ať už tištěných, či rozhlasových.

6) Znáte nějaké hornické památky na území České republiky? 7) Znáte nějaké církevní památky na území České republiky?

Stejně jako v otázce č. 4 a 5, i zde se projevuje lepší povědomí o církevním cestovním ruchu, i když v tomto případě už se nejedná o takový rozdíl. 84 % dotazovaných zná hornické památky. Nejčastěji uváděli Hornické muzeum Příbram, oblast Ostravska a Kutnou Horu. Celkem 96 % dotazovaných, tedy o 12 % více, zná církevní památky. Nejvíce zmiňovali Katedrálu sv. Víta, chrám sv. Barbory v Kutné Hoře, Svatý kopeček u Olomouce a Břevnovský klášter (viz příloha č. 12, 13).

8) Kolikrát jste navštívil/a Svatou Horu? 10) Kolikrát jste navštívil/a Hornické muzeum Příbram?

Z návštěvnosti dotazovaných obyvatel je zřejmé, že všichni dotazovaní navštívili Svatou Horu a to více než jednou. Dá se tedy s nadsázkou říci, že Svatá Hora má 100 % návštěvnost a každý občan ji navštívil alespoň jednou (viz příloha č. 14). Nejčastějším důvodem návštěvy byla uváděna procházka, návštěva a prohlídka s příbuznými či přáteli a mše svatá.

Počet návštěv Hornického muzea je, oproti návštěvám na Svaté Hoře, poněkud méně zastoupen. Pouze 66 % občanů navštívilo muzeum více než jednou. I přes to Hornické muzeum navštívilo 88 % občanů a celých 10 % ho má zájem navštívit (viz příloha č. 15). Nejčastěji uváděné důvody návštěvy byla prohlídka a ukázka příbuzným případně přátelům.

Myslím si, že vyšší návštěvnost Svaté Hory je dána především velice příjemným prostředím, které tvoří její okolní areál. Stává se tak vhodným místem na procházky a relaxaci. Nevýhodou Hornického muzea je absence příjemného okolí, které není tvořené přírodou, ale de facto centrem města. Návštěvník se tam tedy nevypraví jen tak, ale jeho cíl cesty musí být spojen s prohlídkou tohoto místa. Významnou roli může hrát i fakt, že na Svaté Hoře se na rozdíl od Hornického muzea neplatí vstupné.

12) Kdybyste si mohl/a vybrat, navštívili byste

Stejně jako u předešlých odpovědí, i zde má Svatá Hora navrch. O celých 15 % více občanů by navštívilo radši Svatou Horu, než Hornické muzeum. Pouze 17 % by upřednostnilo návštěvu Hornického muzea a celých 32 % návštěvu Svaté Hory. Většina obyvatel, tedy 51 %, by navštívilo obojí. Zájem navštívit jak Hornické muzeum, tak i Svatou Horu je tedy poměrně vysoký (viz příloha č. 16).

Preferovanost návštěvnosti jednotlivých míst mezi občany myslím velice úzce souvisí s prostředím, které obklopuje jednotlivé objekty. Významnou roli hraje, stejně jako u otázky č. 8 a 10, i fakt, že za návštěvu Svaté Hory se nutně nemusí platit vstupné. Dalším faktorem je i prostředí, které jednotlivá místa obklopuje.

13) Jaké je Vaše pohlaví? 14) Kolik je Vám let? 15) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Mezi dotazovanými mírně převažovaly ženy nad muži (57 %:43 %). Nejvíce byla zastoupena věková skupina 19-45 let, která tvoří necelou polovinu dotazovaných. Druhou nejvíce zastoupenou věkovou skupinou byli obyvatelé do 18 let (29 %). Poté následovala věková skupina 60+ (16 %) a nejméně zastoupena byla skupina 46-60 let (13 %). Největší počet dotazovaných dosáhl středoškolského vzdělání s maturitou (32 %), následovala o něco méně početná skupina respondentů, kteří dosáhli základního vzdělání (29 %), poté s 25 % zastoupením následovala skupina obyvatel s vysokoškolským vzděláním a nejméně zastoupené skupiny byly s 9 % zastoupením dotazovaní se středoškolským vzděláním zakončeným výučním listem a s 5 % zastoupením respondenti s vyšším odborným vzděláním (viz příloha č. 17, 18, 19).

7. 2 Výsledky dotazníkového šetření mezi návštěvníky Svaté Hory

Dotazníky na Svaté Hoře vyplňovali návštěvníci, kteří nebydlí v Příbrami, i návštěvníci, kteří jsou zdejší a navštěvují Svatou Horu pravidelně i nepravidelně. Místních návštěvníků bylo 115, tedy 76,6 % dotazovaných, a návštěvníků, kteří nejsou zdejší, bylo 35, tedy 23,4 %. Výsledky výzkumu jsou ovlivněny dobou, kdy byl prováděn (únor až duben). V tuto dobu přicházejí převážně věřící návštěvníci, aby oslavili Velikonoční svátky.

1) Z jakého důvodu jste město Příbram navštívili?

Nejvíce návštěvníků, kteří přišli na Svatou Horu, byli místní obyvatelé. Proto tedy nejvíce návštěvníků (78 %) uvedlo jiný důvod – obyvatel. Nejčastější důvod návštěvy mezi návštěvníky, kteří nejsou zdejší, byla návštěva památek (17,3 %), poté následovala návštěva známých nebo příbuzných (3,4 %) a nejméně návštěvníků přijelo na návštěvu přírodních památek a z pracovního důvodu (0,6 %). Žádný z návštěvníků neprojížděl ani zde nebyl na dovolené (viz příloha č. 20). Pokud tedy pomineme místní obyvatele, nejčastějším důvodem je navštívení Svaté Hory jako významné památky.

2) Jak dlouho máte v plánu se na návštěvě v Příbrami zdržet?

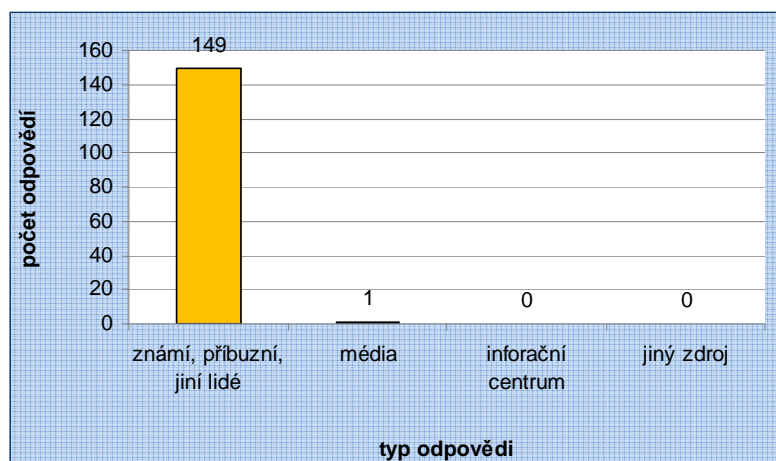
Nejvíce návštěvníků uvedlo, že se v Příbrami zdrží více než dva týdny. To je opět ovlivněno tím, že převažovali místní obyvatelé. Kdybychom je tedy nebrali v potaz, nejvíce návštěvníků zde bylo pouze na 1 den (12 %). O něco méně návštěvníků strávilo v Příbrami několik dní (10,6 %) a nejméně návštěvníků uvedlo, že se zde zdrží 1-2 týdny (0,6 %) (viz příloha č. 21). Je tedy zřejmé, že převažuje krátkodobý CR, což ovšem může být ovlivněno dobou, kdy bylo dotazníkové šetření prováděno.

3) Byla Svatá Hora hlavním důvodem Vaší návštěvy Příbrami?

Na tuto otázku odpovídali pouze návštěvníci, kteří nebyli místní. Je zde více než patrné, že naprostá většina návštěvníků, kteří přijeli do Příbrami, přijeli hlavně kvůli Svaté Hoře. Z těch 35 návštěvníků, kteří odpovídali na tuto otázku, 91,4 % uvedlo hlavní důvod návštěvy Svatou Horu, a pouze 8,6 % přijelo do Příbrami z jiného důvodu (viz příloha č. 22). Ze získaných informací lze vyvodit závěr, že většina návštěvníků, kteří přijedou na Svatou Horu, přijíždí na jistotu.

4) Z jakých zdrojů jste se dozvěděl/a o Svaté Hoře?

Graf č. 4: Zdroje informací návštěvníků Svaté Hory

Zdroj: Vlastní šetření, n=150

Téměř všichni návštěvníci, ať už místní nebo přicestovalí, se o Svaté Hoře dozvěděli od příbuzných, známých či jiných lidí, nejčastěji od kněží z jejich farnosti. 99,3 % návštěvníků tedy přišlo na Svatou Horu na popud někoho blízkého, známého. Pouze 1 návštěvník se o Svaté Hoře dozvěděl z médií. Obecně lze usuzovat o specifickém způsobu propagace. Největší podíl na propagaci NCR má především církev – jednotlivé farnosti a poměrně široká síť věřících. Ostatní media jsou poměrně zanedbatelná. Výsledky jsou jistě ovlivněny dobou, kdy bylo šetření prováděno, jelikož ještě nebyla hlavní sezona, a tudíž zde bylo málo návštěvníků, kteří jezdí za památkami.

5) Navštívil/a jste Svatou Horu poprvé?

Pouze 14,7 %, tedy 22 návštěvníků, navštívil/a Svatou Horu poprvé. Naprostá většina návštěvníků, kteří přichází na Svatou Horu, jsou věřící, a tak přicházejí pravidelně. Z 35 návštěvníků, kteří nejsou místní, přijelo 13 z nich na Svatou Horu z důvodu duchovního cvičení (viz příloha č. 23). Přijíždějí tedy pravidelně jednou do roka. Pravidelné návštěvy souvisí i s ochotou lidí, kteří zde pracují. Mezi dalšími nejčastěji zmiňovanými věcmi, se kterými byli návštěvníci spokojeni a které zde ocenili, byl stříbrný oltář v bazilice, čistota a upravenost okolí a celkově architektura Svaté Hory. Pouze 5 návštěvníků, kteří byli ubytováni v exercičním domě (ten je součástí Svaté Hory) uvedlo, že by zde bylo potřeba zrekonstruovat sociální zařízení (na druhou stranu v roce 2002 byly na Svaté Hoře vybudovány nové záchody), 1 návštěvník by uvítal více osvětlení v parku, lepší dopravní spojení a modernější ubytování a restaurace. Zbýlých 144 návštěvníků bylo se vším spokojeno a nic zde nepostrádali.

8) Navštívil/a jste i jiné církevní památky než je Svatá Hora?

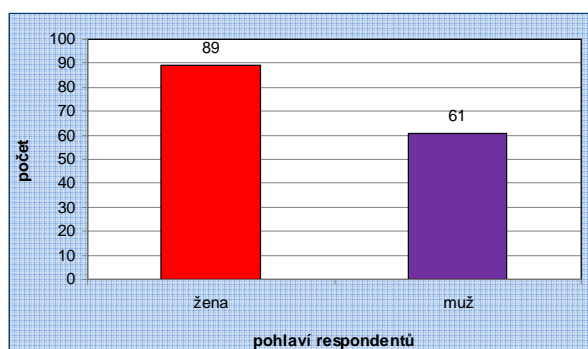
Je jen málo návštěvníků, kteří byli na Svaté Hoře a nenavštívili i jinou církevní památku. 126 dotazovaných uvedlo, že mimo Svaté Hory navštívili i jiné církevní památky, a jen 24 dotazovaných uvedlo, že navštívilo pouze Svatou Horu (viz příloha č. 24). Návštěvnost církevních památek je obecně poměrně vysoká. Návštěvníci mohou obdivovat nejen různé stavební slohy a bohatou výzdobu, ale mohou i vstřebávat ojedinělou atmosféru těchto míst.

9) Ohodnoťte celkový dojem z Vaší návštěvy Svaté Hory (ve srovnání s jinými církevními památkami v ČR, které jste již případně navštívil/a)

Celkový dojem ze Svaté Hory ohodnotili respondenti jako nadprůměrný. 73 respondentů mělo výborný dojem z návštěvy na Svaté Hoře. 65 dotazovaných mělo spíše dobrý dojem a pouze 7 návštěvníků ohodnotilo Svatou Horu jako průměrnou. Nikdo z dotazovaných nevedl, že by měl z návštěvy špatný dojem, či že to pro něj byla ztráta času (viz příloha č. 25).

10) Jaké je Vaše pohlaví?

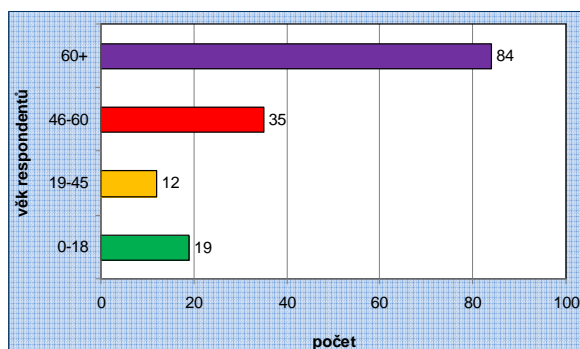
Graf č. 5: pohlaví respondentů na Svaté hoře

Zdroj: vlastní šetření, n=150

11) Kolik Vám je let?

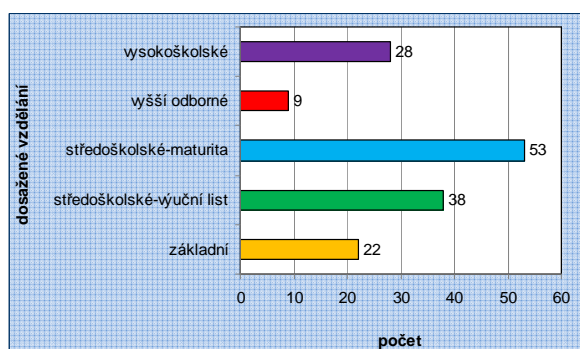
Graf č. 6: Věk respondentů na Svaté hoře

Zdroj: vlastní šetření, n=150

12) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Graf č. 7: Dosažené vzdělání respondentů na Svaté hoře

Zdroj: vlastní šetření, n=150

U dotazovaných návštěvníků, stejně jako u občanů, mírně převažovaly ženy. Byly zastoupeny 89 respondenty a muži 61 respondenty. Převážná většina dotazovaných je ve věku nad 60 let. Tato věková skupina je zastoupena 84 respondenty. Druhou, nejčetněji zastoupenou věkovou skupinou, je skupina obyvatel ve věku 46-60 let. Ta je zastoupena 35 dotazovanými. Poté následuje věková skupina do 18 let, kterých na Svatou Horu přišlo 19, a nejméně zastoupenou věkovou skupinou jsou lidé od 19 do 45 let. Nejvíce návštěvníků Svaté Hory dosáhlo středoškolského vzdělání s maturitou (53 dotazovaných). Následuje druhá nejpočetněji zastoupená skupina – středoškolské vzdělání s výučním listem. Tato skupina je zastoupena 38 respondenty. Svatou Horu navštívilo poměrně hodně návštěvníků, kteří mají vysokoškolské vzdělání (28 respondentů). Mezi nejméně zastoupené skupiny návštěvníků patří skupiny respondentů, kteří dosáhli základního (22 návštěvníků) a vyššího odborného (9 návštěvníků) vzdělání.

7.3 Výsledky dotazníkového šetření mezi návštěvníky Hornického muzea

V tomto dotazníkovém šetření odpovídalo celkem 40 respondentů, z toho pouze 2 jsou zdejší. Na počet vyplněných dotazníků má jistě vliv doba, kdy bylo dotazníkové šetření prováděno (únor až duben). Sezona začíná v dubnu a samozřejmě nejvíce návštěvníků přijíždí v létě.

1) Z jakého důvodu jste město Příbram navštívili?

Nadpoloviční většina návštěvníků přijela do Příbrami z důvodu navštívení památek. Jedná se o 24 dotazovaných, tedy 60 %. Stejný počet návštěvníků, tedy 4, přijel do Příbrami za známými či příbuznými a také z jiného důvodu. Dva návštěvníci uvedli, že zde žijí a dva uvedli jako důvod návštěvy Příbrami přímo Hornické muzeum. Tyto dvě skupiny návštěvníků (návštěva známých a jiný důvod) tvoří celkem 20 % z celkového počtu dotazovaných. 3 návštěvníci Hornického muzea zde byli pracovně, 2 návštěvníky přilákaly přírodní památky a dva zde byli na dovolené, konkrétně na svatební cestě (doplňili do dotazníku). Pouze 1 návštěvník Příbrami projížděl (viz příloha č. 26).

Stejně jako u návštěvníků Svaté Hory, i zde je hlavním důvodem příjezdu návštěva památek. Památky v Příbrami tedy toří jakýsi hlavní magnet přitažlivosti turistů.

2) Jak dlouho máte v plánu se na návštěvě v Příbrami zdržet?

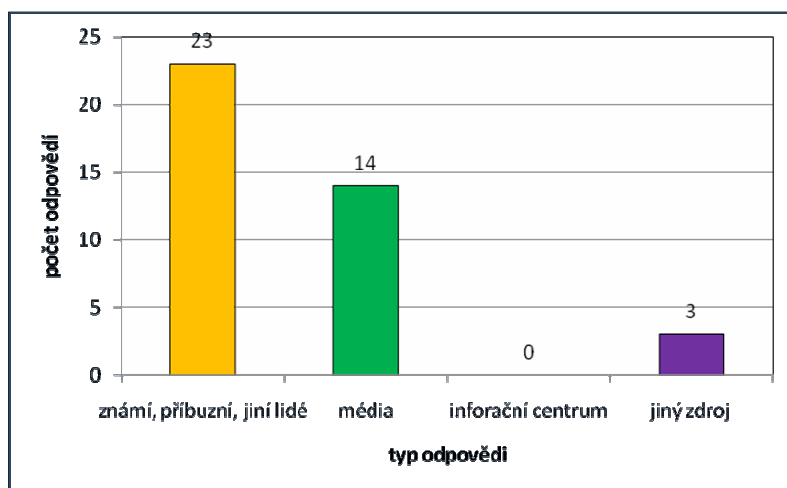
Největší počet návštěvníků byl v Příbrami pouze na jeden den (80 %, tedy 32 dotazovaných). Celkem 12,5 % návštěvníků uvedlo, že se zde zdrží několik dní, 2 návštěvníci muzea stráví v Příbrami 1 – 2 týdny a pouze jeden návštěvník zde stráví více než 2 týdny (viz příloha č. 27). I zde je patrná převaha pouze krátkodobé návštěvnosti.

3) Bylo Hornické muzeum hlavním důvodem Vaší návštěvy Příbrami?

Naprostá většina dotazovaných, která navštívila Hornické muzeum, přijela do Příbrami právě z důvodu návštěvy Hornického muzea (80 %). Pouze 8 návštěvníků mělo jiný důvod příjezdu (viz příloha č. 28). Stejně jako u návštěvníků Svaté Hory, i zde návštěvníci přijíždějí v podstatě na jistotu.

4) Z jakých zdrojů jste se dozvěděli/a o Hornickém muzeu?

Graf č. 8: Zdroje informací návštěvníků Hornického muzea

Zdroj: vlastní šetření, n=40

Téměř všichni návštěvníci se o Hornickém muzeu dozvěděli od známých či příbuzných, případně jiných lidí. Poměrně hodně návštěvníků se o muzeu dozvědělo z médií a pouze 3 návštěvníci měli jiný zdroj informací. 57,5 % návštěvníků tedy navštívilo muzeum na popud známých či příbuzných, 35 % návštěvníků se inspirovalo z médií a 7,5 % návštěvníků mělo jiný zdroj informací. Na rozdíl od Svaté Hory zde hraje větší roli v propagaci úloha médií. Výsledek je opět ovlivněn dobou konání průzkumu. Myslím si, že pokud by šetření probíhalo v hlavní sezoně, převažujícím zdrojem o Hornickém muzeu by byla právě media.

5) Navštívil/a jste Hornické muzeum poprvé?

Celkem 32 návštěvníků, tedy 80 %, navštívilo Hornické muzeum poprvé. Pouze 8 návštěvníků, tedy zbylých 20 %, zde bylo již vícekrát (viz příloha č. 29). Všichni dotazovaní byli velice spokojeni a nadšeni jak z přístupu průvodce, přizpůsobení jeho výkladu věkovým skupinám, tak i s jednotlivými expozicemi (skluzavka, vodní kolo, vláček, parní stroj), celkovou upraveností a čistotou areálu, cenami a především s autentičností. Pouze jeden návštěvník zde postrádal možnost občerstvení, dva návštěvníci by uvítali zprovoznění parního stroje a 4 návštěvníci by přidali videoprojekci. Zbylých 35 návštěvníků bylo se vším spokojeno a nic zde nepostrádali.

8) Navštívil/a jste i jiné hornické památky než je Hornické muzeum?

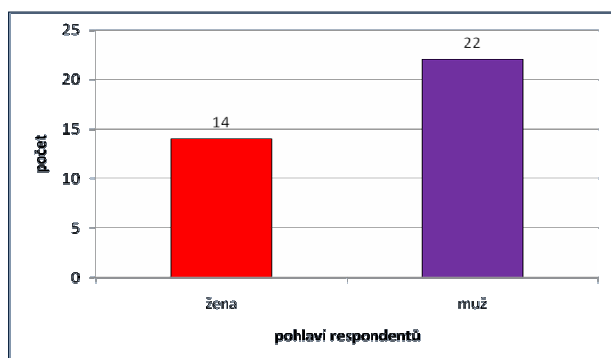
Respondentů, kteří nenavštívili jiné hornické památky než Hornické muzeum, je poměrně mnoho (32,5 %). Přesto ale nadpoloviční většina, tedy 27 dotazovaných, uvedla, že navštívili i jiné hornické památky (viz příloha č. 30). Návštěvnost hornických památek je oproti těm církevním poměrně nízká. To opět může souviset s tím, že hornické památky nejsou v široké veřejnosti tolik propagovány. Dalším důvodem může být i fakt, že návštěvu takto specifických míst vyhledává jen určitá skupina lidí.

9) Ohodnoťte celkový dojem z Vaší návštěvy Hornického muzea (ve srovnání s jinými muzei v ČR, které jste již případně navštívil/a)

Celkový dojem návštěvníků z Hornického muzea je nadprůměrný. Celých 70 % návštěvníků, tedy 28 dotazovaných, ohodnotilo jejich celkový dojem jako výborný. 6 návštěvníků, tedy 15 %, mělo spíše dobrý dojem a stejný počet návštěvníků ohodnotilo Hornické muzeum jako průměrné (viz příloha č. 31).

10) Jaké je Vaše pohlaví?

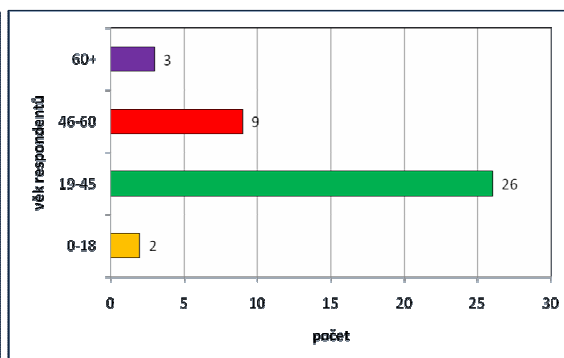
Graf č. 9: pohlaví respondentů v Hornickém muzeu

Zdroj: Vlastní šetření, n=40

11) Kolik Vám je let?

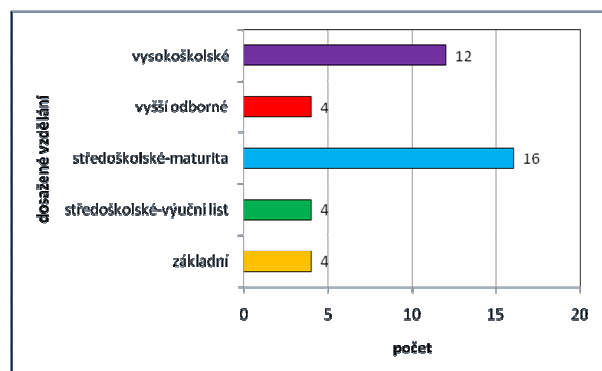
Graf č. 10: Věk respondentů v Hornickém muzeu

Zdroj: vlastní šetření, n=40

12) Jaké je Vaše nejvyšší dosažené vzdělání?

Graf č. 11: Dosažené vzdělání respondentů v Hornickém muzeu

Zdroj: vlastní šetření, n=40

Mezi dotazovanými návštěvníky hornického muzea převažovali muži. Ti tvořili nadpoloviční většinu, konkrétně 55 %. Zbylých 45 %, tedy 14 dotazovaných, tvořily ženy. Mezi věkovými skupinami jasně převažovala skupina od 19 do 45 let. Tu tvořilo celkem 26 dotazovaných (65 %). Druhá nejpočetnější skupina byla skupina ve věku od 46 do 60 let (9 respondentů, 22,5 %). Mezi nejméně zastoupené věkové skupiny patřila skupina nad 60 let a skupina do 18 let. Pouze 3 návštěvníci byli starší 60 let a 2 mladší 18 let. Nejvíce návštěvníků dosáhlo středoškolského vzdělání s maturitou (16 dotazovaných, 40 %), poté následovala skupina návštěvníků, která dosáhla vysokoškolského vzdělání (10 respondentů, 30 %) a stejné zastoupení měly skupiny návštěvníků, kteří dosáhli základního, středoškolského s výučním listem a vyššího odborného vzdělání. V každé z této skupin byli uvedeni 4 návštěvníci.

Hornické muzeum na rozdíl od Svaté Hory navštěvují mladší návštěvníci, kteří celkově dosáhli vyššího vzdělání než návštěvníci Svaté Hory. Stejně tak návštěvnost mužů převyšuje ženy. To potvrzuje tvrzení Lednického (2003), že tuto formu CR vyhledává pouze určitá skupina lidí.

7.4 Výsledky řízených rozhovorů

V souvislosti s dotazníkovým šetřením mezi návštěvníky a občany města Příbram jsem se zajímala také o to, co dělá nejen město, ale i Svatá Hora a Hornické muzeum pro to, aby přilákali co nejvíce návštěvníků. Zajímaly mě především otázky týkající se návštěvnosti, investic, reklamy a propagace.

Jak uvedl pan Rozmajzl z MěÚ Příbram, město navštíví za rok 8 tisíc turistů. Toto číslo však zahrnuje pouze turisty, kteří navštíví informační centrum. Ve skutečnosti je návštěvnost mnohem vyšší, což dokazuje i fakt, že Hornické muzeum navštíví za rok cca 100

tisíc turistů a Svatou Horu dokonce půl milionu (Velfl, Šmolík 2011). Tomuto faktu odpovídá i návštěvnost jednotlivých míst ve městě. Podle informací od pana Rozmajzla mezi nejnavštěvovanější místa patří právě Svatá Hora, Hornické muzeum, Galerie Fr. Drtikola (Zámeček), Divadlo A. Dvořáka a Aquapark.

Národnost turistů, kteří navštíví město, ale i Svatou Horu a Hornické muzeum, je převážně česká. Konkrétní zastoupení jednotlivých národností uvedl pouze J. Velfl z Hornického muzea. Tam jsou návštěvníci z 95 % zastoupeni Čechy, zbylých 5 % tvoří převážně Němci, Italové, Holanďané a Angličané. Návštěvnost tvoří z 50 % školní výpravy, zbytek rodiny s dětmi, senioři, individuální turisté. Podle P. Šmolíka na Svatou Horu nejčastěji jezdí Češi, Němci, Rusové a Rakušané, ale například i Filipínci.

Obec ročně investuje do CR celkem asi 1,5 milionu korun. Tyto peníze ovšem nejsou poskytovány ani Hornickému muzeu, ani Svaté Hoře. Příjmy z CR město neneviduje. Ředitel Hornického muzea Josef Velfl uvedl, že Hornické muzeum je zřizováno Středočeským krajem, od něhož také dostává příspěvky. Další příspěvky se snaží získat například prostředky z různých programů a grantů - v loňském roce například čerpali prostředky z programu ROP NUTS II - Střední Čechy, dále pak z Grantové agentury. Nejhůře je na tom, co se finančních prostředků týče, Svatá Hora. Ta je podle informací od P. Šmolíka závislá pouze na darech od příchozích návštěvníků, které se navíc z poloviny odevzdávají arcibiskupství. Stát ani církve na provoz nic nepřispívá. Snaží se tak alespoň mírně přivydělat provozováním exercičního domu.

Investice města, Svaté Hory i Hornického muzea do reklamy a propagace se podle všech dotazovaných vyplatily a projevíly se i na návštěvnosti. P. Šmolík uvedl, že roční návštěvnost na Svaté Hoře je asi 1/2 milionu lidí, z toho je více turistů než poutníků. Je to ovšem pouze odhad. Podle J. Velfla návštěvnost Hornického muzea za poslední 4 roky pokaždé překročila 100 tisíc turistů (viz graf č. 2). Pro posílení CR města město pořádá několik akcí. Jako příklad pan Rozmajzl uvedl veletrhy a výstavy cestovního ruchu (např. HOLIDAY WORLD, Regiontour). K propagaci využívá dále WEB, propagační materiály, inzerci a poutače. Hornické muzeum podle J. Velfla v minulých letech investovalo prostředky do dopravního značení. „Máme několik velkých směrových tabulí na příjezdových komunikacích a nespočet malých směrových šipek ke všem areálům a pobočkám. Dobré dopravní značení má funkci i reklamní. Inzerujeme v omezené míře v tištěných médiích. Pravidelně uvádíme program akcí v České kultuře, Přehledu kulturních akcí, v regionálním tisku,“ řekl J. Velfl. I Svatá Hora využívá především tištěnou podobu reklamy. „Jedná se o Časopis Svatá Hora, místní tisk (Deník, Periskop), vlastní web, kalendář akcí, nástěnky

v areálu, výlep plakátů ve městě, rozeslání plakátů na duchovní akce prostřednictvím diecézních novin (měsíčník, dostane každý kněz v diecézi a snad vylepí). Dvakrát jsme inzerovali v Katolickém týdeníku (koupí se vnější dvojlist, který je pak celý – 4 str. – věnován jen Svaté Hoře),“ uvedl P. Šmolík. Jako reklama slouží i novinové články. Jako příklad bychom mohli uvést článek autorky Marie Homolové (2000) *Barokní zázraky Příbramské Svaté Hory*, Barbary Dytkové (2003) *Příbram láká na historii či poutní místo*. Autorem, který psal o Hornickém muzeu, je František J. Kubík (2005) s článkem *Lidé se mohou sklouznout do dolu*. Z dalších autorů zabývajících se Hornickým muzeem bychom mohli jmenovat Romana Abušinova (2006), který ve svém článku *Příbram se může pochlubit největším hornickým muzeem v České republice*, informuje o jednotlivých návštěvních okruzích a láká tak čtenáře k jejich navštívení.

Jak uvedl J. Velfl, přehled akcí je na webu Hornického muzea. Vyhlášené akce jako Vánoce nebo Velikonoce v hornickém domku ani propagaci nepotřebují – naopak je problém s velkým zájmem návštěvníků – akce muzeem prodloužilo, ale stejně neuspokojí poptávku. Na všechny akce muzeum dělá plakáty, klasický výlep, anotace do tisku apod. Mezi akce Svaté Hory, které zmínil P. Šmolík, patří duchovní poutě, bohoslužby, koncerty duchovní hudby, prohlídky, exercicie – duchovní pobyty, kurzy pro varhaníky. Všechny akce Svaté Hory jsou uvedeny v časopise Svatá Hora a na webu.

Mezi záměry, které Hornické muzeum plánuje do budoucna, je mimo jiné rozšíření expozice podzemí dolu Anna (osazení jedné komory replikou vodního kola – ukázat návštěvníkům, jak fungovalo). „Dále máme v plánu rozpořívání parního stroje na dole Vojtěch. Vše záleží na tom, zda se podaří sehnat finanční prostředky na realizaci našich plánů“, uvedl J. Velfl. Když jsem se ptala na plány a akce Svaté Hory do budoucna, odpověděl mi P. Šmolík, že interní situace na Svaté Hoře je teď poněkud složitější, takže plány jsou, ale neví se, jestli budou uskutečněny.

8. Aplikace Butlerova životního cyklu destinace

S životním cyklem destinace je úzce spjata Defertova funkce a iritační index. Defertova funkce (Pásková 2008) vyšla pro Příbram v roce 2008 9.7 (viz tab. č. 5). Hodnota ve škále této funkce vypovídá o tom, že se ve městě projevuje pouze nevýrazná turistická aktivita (Defertova funkce, www.benecko.info). Jelikož však tato funkce nepřihlíží k výletníkům, kteří v destinaci nepřenocují, je její vypovídající schopnost zkreslena.

Tab. č. 5: Hodnota Defertovy funkce pro město Příbram

počet lůžek	333
počet rezidentů	34217
Defertova fce (lůžka/rezidenti)*100	9.7

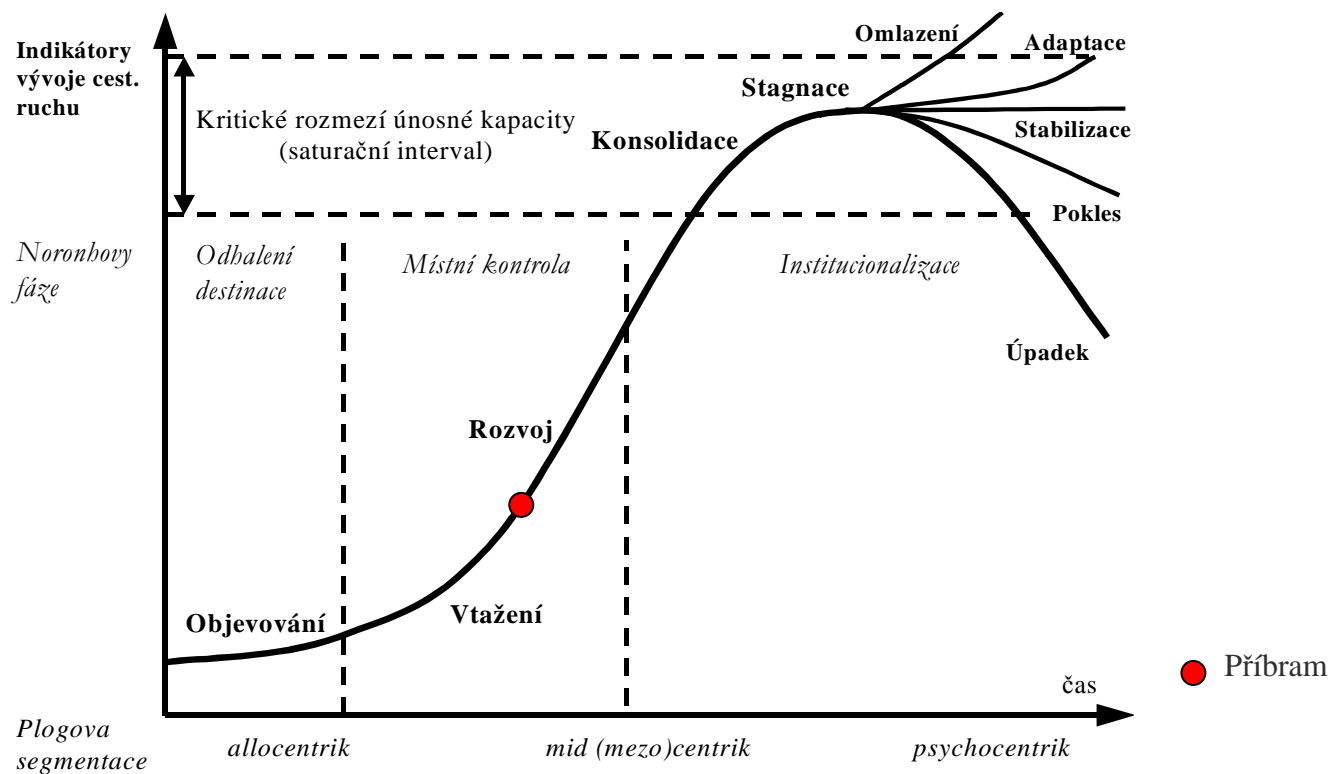
Zdroj: Cestovní ruch v Příbrami, www.czso.cz, Pásková 2008

Pro typologizaci destinace je klíčová síla přitažlivosti atraktivit cestovního ruchu v destinaci. Příbram má z hlediska typologizace dvě výrazné destinace, které přitahují největší procento návštěvníků a ve vztahu k potenciálu CR mají objektivně nejlepší předpoklady. Jedná se o destinaci historického a náboženského typu, které jsou zastoupeny Hornickým muzeem Příbram a Svatou Horou. Převažuje zde tedy kulturně poznávací a poutní CR (Pásková 2008).

Služby poskytované návštěvníkům provozují převážně místní obyvatelé, ať už se jedná o ubytovací či stravovací zařízení. Většina služeb je zastoupena z vnitřních zdrojů. Atraktivita cestovního ruchu jsou poměrně dobře propagovány. Jde převážně o dopravní značení, publikování v tištěných médiích, tvorba letáků případně vystupování v některých pořadech České televize, jak uvedl P. Šmolík i J. Velfl (2011). Hlavně ze strany Hornického muzea dochází ke stálému rozvíjení atraktivit, což potvrdil i J. Velfl (2011). Masová turistika zde není zastoupena, jelikož ani v hlavní sezóně není počet obyvatel překročen počtem návštěvníků. Došlo tedy k restrukturalizaci CR. Jedná se o posun od masové turistiky k alternativním formám CR, „jejichž základem je zážitkovost vycházející z přirozeného potenciálu dané destinace a změny motivace návštěvníka“ (Pásková, Zelenka 2002, s. 251). Jde tedy převážně o individuální turistiku, jejímž hlavním účelem je sebevzdělání, poznávání, kultura, náboženství a zážitky, na čemž se oba dotazovaní shodli. Ve městě tak dochází pouze k minimálním fyzickým změnám. Rozvoj CR už je však organizován odborem Koncepce a rozvoje města na místním MěÚ. Dalo by se tedy říci, že město Příbram je z hlediska

životního cyklu destinace na přechodu mezi fází vtažení a rozvoje (viz obr. č. 4). Postoj obyvatel vzhledem k návštěvníkům a cestovnímu ruchu obecně, by měl být na rozmezí euforie a apatie, což potvrzuje i dotazníkové šetření, ve kterém má většina obyvatel na CR pozitivní postoj (Pásková 2008). Rozvoj Příbrami může částečně souviset i s městskou turistikou. Poptávka po městské turistice je převážně vytvářena návštěvníky z hlediska umístění aktivity, kterou hledají (Page 1995). Hledisko městské turistiky je nejčastěji uváděno podle návštěvnosti. Je ovšem rozdíl, jestli převažuje návštěvnost z „domácí“ země či nikoli. Příbram navštěvují převážně čeští turisté, ovšem z hlediska její velikosti, významnosti a návštěvnosti zahraničními turisty (v porovnání například s Francií), bychom ji mohli zařadit mezi tzv. „world tourist cities“ (Law 2002).

Obr. č. 4: Aplikace životního cyklu destinace na město Příbram

Zdroj: Pásková (2008), vlastní šetření

9. Závěr

Tato práce se zabývala cestovním ruchem ve městě Příbram. Jejím hlavním cílem bylo zjistit, jestli je rozvoj města Příbrami ovlivněn cestovním ruchem, především montánním a religiózním, zda jsou tyto dvě formy dominantní a jaký je jejich přínos a budoucí potenciál pro město. Dalším cílem bylo zjistit, zda lze zajistit určitou provázanost v nabídce a propagaci.

K dosažení těchto cílů jsem využila odbornou, regionální i publicistickou literaturu. Dalším prostředkem k získání informací byl vlastní výzkum v podobě dotazníkového šetření mezi občany města a návštěvníky Svaté Hory a Hornického muzea. Další výzkumnou metodou byly řízené rozhovory s Vladislavem Rozmajzlem zastupujícím MěÚ Příbram, Pavlem Šmolíkem ze Svaté Hory a ředitelem Hornického muzea PaedR. Josefem Velflem.

Celkový potenciál města Příbram z hlediska CR je příznivý. Menší problém představuje málo hustá a kvalitní silniční i železniční síť a vysoký podíl nezaměstnanosti. Ovšem na druhé straně je zde také nevyužitý potenciál území Brd, což se v blízké budoucnosti jistě změní jejich celkovým zpřístupněním veřejnosti. Největší předpoklady Příbrami tvoří historicko-kulturní zázemí, které má velice silné zastoupení a je také poměrně dobře propagováno.

Mezi nejnavštěvovanější místa ve městě patří Svatá Hora a Hornické muzeum. A to nejen díky dobré propagaci a stále se rozšiřující nabídce pro návštěvníky, ale i bohaté minulosti těchto dvou míst. Jsou to právě události minulých let, které spojují památky MCR s jinými památkami v okolí. Nejsilnější historická vazba je mezi Hornickým muzeem a Památníkem Vojna. Také spojení se Svatou Horou je poměrně významné. Nejen díky betlémářství, ale především díky těžbě stříbra v místních dolech, ze kterého je vytvořený oltář na Svaté Hoře. Vznikly zde tedy dvě dominantní formy CR. Cestovní ruch montánní a religiózní.

Výsledky dotazníkového šetření a řízených rozhovorů ukázaly, že ve městě Příbram jednoznačně převažuje alternativní CR. Návštěvnost města je sice poměrně vysoká, ovšem počet návštěvníků nepřevyšuje počet obyvatel ani v hlavní sezóně. Mezi návštěvníky jsou zastoupeny všechny věkové skupiny, přičemž lidé nad 60 let spíše navštěvují Svatou Horu. Mezi návštěvníky Hornického muzea naopak převažuje věková skupina lidí od 19 do 45 let. Stejně tak rozdíl pohlaví v návštěvnosti je poměrně zřetelný. Svatou Horu navštěvují více ženy, kdežto Hornické muzeum navštíví více mužů než žen. To je opět dáno zálibami jednotlivců, a také specificitou jednotlivých míst. Do Příbrami přijíždí stále více Čechů než

cizinců. Mezi cizinci jsou nejvíce zastoupeni Němci, Rakušané, Italové, Holanďané Rusové a další.

Naprostá většina obyvatel si myslí, že město Příbram má turistům co nabídnout. Cestovní ruch vnímají jako příležitost pro město, především jeho rozvoj. Z toho plyne, že vnímají cestovní ruch a jeho účastníky jako pozitivní faktor. Stejně tak i turisté Svaté Hory a Hornického muzea jsou s návštěvou místa velice spokojeni. Oceňují především příjemný přístup pracovníků jednotlivých míst, upravenost prostředí, autentičnost a zážitkovost. Mezi nejvíce obdivované patří stříbrný oltář na Svaté Hoře a samozřejmě autentičnost expozic v Hornickém muzeu. Pouze několik málo turistů zde postrádá lepší dopravní infrastrukturu, lepší stav sociálního zařízení a možnost občerstvení v blízkosti těchto dvou míst.

Budoucnost města Příbram z hlediska CR je jistě příznivá. Z hlediska životního cyklu destinace se Příbram nachází ve vzestupné fázi rozvoje. Porovnáme-li propagaci a nabídku CR města za poslední tři roky, uvidíme jistý posun. Jako příklad poslouží celková rekonstrukce autobusového nádraží v roce 2010 (příloha č. 33), kompletní změna tras a časových intervalů MHD Příbram a nově vylepené jízdní řády (viz příloha č. 32), čímž se zlepšila orientace, ale i dostupnost jak Svaté Hory, tak Hornického muzea. Také internetové stránky města jsou v porovnání s údaji *Analýza cestovního ruchu na Příbramsku* (Vágner 2007) přehlednější a častěji aktualizované. Ovšem cizojazyčné verze by mohly být o něco podrobnější. Stále ovšem zaostává kvalita silničních sítí a také vyřešení dopravní situace ve městě. Na druhou stranu město lépe využívá příspěvků z EU a také od Středočeského kraje na celkové zvelebení města (například vytvoření pěší a odpočinkové zóny Horní Obora v centru Příbrami v roce 2009 (Odpočinková zóna 2009), kompletní předělání ulice Bratří Čapků v roce 2010 (Ulice Bratří Čapků 2010) a v současnosti revitalizace okolí kulturního domu (Kulturní dům 2011)). Do budoucna by mělo město lépe využít svojí polohu blízko Prahy, ale i Plzně. Podle mého názoru by se mělo především zaměřit na propagaci levného zázemí s dobrou dostupností do okolních měst, především Prahy a Plzně, ale i dalších turistických lokalit. Také propagace jiných aktivit, jako je minigolf v areálu Nový rybník nebo Ski areál Padák, by mohla být pro město dalším přínosem.

Díky získaným informacím tedy můžeme říci, že rozvoj města je do určité míry ovlivněn CR, do jaké míry ovšem není jasné, jelikož se nikde neneviduje, jakou měrou cestovní ruch přispívá do rozpočtu města. S ohledem na návštěvnost jednotlivých míst můžeme s určitostí označit montánní a religiózní CR za dominantní formu. Jejich finanční přínos pro město není znám, ovšem turisté, kteří přijíždějí do Příbrami, aby navštívili tato dvě místa, jistě přínosem jsou. Vzhledem ke stále se rozšiřující nabídce Svaté Hory, ale

i Hornického muzea, a také zlepšující se propagaci lze předpokládat, že návštěvnost turistů bude stále stoupat, jako je tomu doposud. Provázanost nabídky a propagace je tady jeden z hlavních důvodů, díky nimž do města přijíždí stále více turistů.

Seznam literatury

ABUŠINOV, R. (2006): Příbram se může pochlubit největším hornickým muzeem v České republice. Příbramský deník, ročník 15, č. 217, s. 5

BÁRTÍK, F. (2006): Tábory nucené práce na Příbramsku. In: Podbrdsko, SOA v Praze – Státní okresní archiv v Příbrami, Hornické muzeum Příbram, s. 172 – 220

BEZDĚKA, J. V. (1970): Z historie hornictví na Příbramsku. Hornická Příbram ve vědě a technice, Příbram, s. 32

BUTLER, W. R. (ed) (2006): The Tourism Area Life Cycle: The Applications and modifications. Cromwell Press, Great Britain, s. 391

COOPER (2011): Contemporary Tourism Rewies. Dostupné na: <http://www.goodfellowpublishers.com> [6. 4. 2011]

ČÁKA, J. (1998): Kráčím starou Příbramí. Knihkupectví, galerie a antikvariát Olšanská a Hyšpler, Příbram, s. 82

DYTKOVÁ, B. (2003): Příbram láká na historii či poutní místo. MF Dnes, s. D/4

EICHLER, P. (2011): Vondra velí: čelem vzad z Brd. Místní jsou proti. MF Dnes, ročník XXII, 82, Mafra, a. s., Praha, s. B1

EICHLER, P. (2011): Brdy se stanou terčem spekulantů, bojí se experti. MF Dnes, ročník XXII/82, s. B3

GAVORA, P. (2001): Úvod do pedagogického výzkumu. Univerzita Komenského - Bratislava, s. 236

HENDL, J. (2006): Přehled statistických metod zpracování dat. Portál, Praha, s. 583

HOLAS, F. X. (1929): Dějiny Svaté Hory. Matice svatohorská, Praha, s. 765

HOMOLOVÁ, M. (2000): Barokní zázraky příbramské Svaté Hory. Lidové noviny, č. 302, s. 30

HRALA, V. (1994): Geografie cestovního ruchu. Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, s. 128

HUTR, K. (2011): Na jednoho vojáka připadá 5,5 hektarů újezdu. Dostupné na: http://www.denik.cz/z_domova/na-jednoho-vojaka-pripada--hektaru-ujezdu20110413.html [14. 4. 2011]

KAFKA, L., PETRÁŇ, T. (2009): Betlemáři. Etnologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i., Praha, s. 223

KOZÁK, P. (2003): Energie míst na západ od Prahy. ArchET, České Budějovice, s. 93

- KUBÍK, F. J. (2005): Lidé se mohou sklouznout do dolu. Dostupné na:
<http://www.mfdnes.newtonit.cz> [3. 1. 2011]
- LAW, CH. M. (2002): Urban tourism: the visitor economy and the growth of large cities. Cromwell Press, Great Britain, s. 215
- LEDNICKÝ, V. (2003): Zpřístupněné hornické technické památky v České republice. VŠ báňská – Technická univerzita Ostrava, Ostrava, s. 73
- MAJER, J. (1973): Koncepce a příprava hornického skanzenu na Březových Horách. In: Sborník Symposia HPVT, Příbram, s. 21-25
- MARIOT, P. (1983): Geografia cestovného ruchu. Slovenská akadémia vied, Bratislava, s.248
- PAGE, S. J. (1995): Urban tourism. Great Britain, s. 269
- PÁSKOVÁ, M. (2008): Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu. Gaudeamus, Hradec Králové, s. 297
- PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J. (2002): Výkladový slovník cestovního ruchu. Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha, s. 448
- RINSCHÉDE, G. (1992) : Forms of religious tourism. Dostupné na:
http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&_udi=B6V7Y-45K4R5H-93&_user=10&_coverDate=12/31/1992&_rdoc=1&_fmt=high&_orig=gateway&_origin=gateway&_sort=d&_docanchor=&view=c&_acct=C000050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=2ac7084cb381bdc134515a2124673e0c&searchtype=a [5. 5. 2011]
- STREICH, M. (2010) : Religious Tourism Still Attractive in Western Europe. Dostupné na:
<http://www.suite101.com/content/religious-tourism-still-attractive-in-western-europe-a279481> [5. 5. 2011]
- ŠTĚPÁNEK, V., KOPAČKA, L., ŠÍP, J. (2001): Geografie cestovního ruchu. Karolinum, Univerzita Karlova v Praze, Praha, s. 228
- TIMOTHY D. J., OLSEN D. H. (ed) (2006): Tourism, religion and spiritual journeys. Florence Production Ltd, Great Britain, s. 233
- VAŠKO, M. (2002): Cestovní ruch a regionální rozvoj. Vysoká škola ekonomická v Praze-Oeconomica, Praha, s. 96
- VÁGNER, J. a kol. (2007): Analýza cestovního ruchu na Příbramsku. Přírodovědecká fakulta, Univerzita Karlova v Praze, s. 151
- VELFL, J. (2003): Příbram a hornictví. In: Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Libri, Praha, s. 460-467
- VELFL, J. (2006): 120 let muzea v Příbrami. In: Podbrdsko, SOA v Praze – Státní okresní archiv v Příbrami, Hornické muzeum Příbram, s. 238 - 255

VELFL, J. a kol. (2007): Otisky času: báňská činnost ve Středočeském kraji. Praha: Středočeský kraj, Praha, s. 135

VELFL, J. (2010): Příbram. Paseka, Praha-Litomyšl, s. 79

VONDRA, J. (1973): Ochrana nemovitých technických památek v ČSSR a jejich využití. In: Sborník Symposia HPVT, Příbram, s. 26-31

WOKOUN, R., VYSTOUPIL, J. (1987): Geografie cestovního ruchu a rekreace I. Státní pedagogické nakladatelství Praha, Praha, s. 250

Internetové zdroje

Aeroklub Příbram dostupné na: <http://www.akpm.cz/phprs/> [8. 4. 2011]

Akce města Příbram dostupné na:
http://www.pribram.eu//index.php?vid=450&puv_vid=1005 [8. 4. 2011]

Blížkost Prahy dostupné na: http://www.anopress.cz/Web/PagesAuth/My_Sarch.aspx?f=3
[3. 1. 2011]

Brdy dostupný na: <http://www.brdy.info/brdy/index.php>

Cestovní ruch k roku 2008 dostupné na:
http://www.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/cestovni_ruch_v_obcich_stredoceskeho_kraje_v_roce_2008 [11. 4. 2011]

Cestovní ruch v Příbrami k roku 2008 dostupný na:
http://czso.cz/xs/redakce.nsf/i/cestovni_ruch_v_obcich_stredoceskeho_kraje_v_roce_2008
[8. 4. 2011]

Charakteristika a význam cestovního ruchu dostupné na:
<http://www.czechtourism.cz/didakticke-podklady/1-charakteristika-a-vyznam-cestovniho-ruchu-v-cesku/> [2. 3. 2011]

Databáze 1 dostupná na:
http://vdb.czso.cz/vdbvo/tabdetail.jsp?kapitola_id=5&pro_1_154=539911&cislotab=MOS+ZV01 [6. 4. 2011]

Databáze 2 dostupná na:
<http://www.risy.cz/cs/vyhledavace/obce/detail?Zuj=539911#obyvatelstvo> [6. 4. 2011]

Defertova funkce dostupné na: http://www.benecko.info/soubory/acr_benecko_final.pdf [11. 4. 2011]

Doprava dostupné na: <http://www.pribram-city.cz//index.php?vid=584> [28. 3. 2011]

Dopravní dostupnost Příbrami. Dostupné na:
<http://mapy.cz/#mm=ZTtTcP@x=132178432@y=134501376@z=11> [5. 5. 2011]

Historický lexikon obcí dostupný na:

[http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/9200404384/\\$File/13n106cd1.pdf](http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/t/9200404384/$File/13n106cd1.pdf) [16. 2. 2011]

Historie Svaté Hory dostupné na: <http://svata-hora.cz/cz/2/historie> [5. 4. 2011]

Hornické muzeum dostupné na:

<http://www.muzeum-pribram.cz/akce/10akce/10zima/10zima.html> [30. 4. 2011]

Charakteristika ORP Příbram dostupná na:

http://www.stredocesky.czso.cz/xs/redakce.nsf/i/2120_so_orp_pribram [25. 3. 2011]

Kulturní dům dostupné na: <http://www.vz24.cz/clanky/v-pribrami-zacne-revitalizace-okoli-kulturniho-domu/> [30. 4. 2011]

Mapa linek MHD dostupné na: <http://www.pribram.cz/mhd-mapa.html> [30. 4. 2011]

Masna Příbram dostupné na:

<http://pribramsky.denik.cz/podnikani/fuksavmasne20110404.html> [7. 4. 2011]

Nádraží Příbram 1 dostupné na: <http://www.archiweb.cz/Image/stavby/ceske/PRIBRAM.JPG> [30. 4. 2011]

Nádraží Příbram 2 dostupné na:

<http://archiweb.cz/buildings.php?action=show&id=2591&type=6> [30. 4. 2011]

Návštěvnost turistických cílů dostupné na:

http://www.czechtourism.cz-files-TZ-cs-14_08_09_navstevnost_turistickyh_cilu_2008.pdf [14. 10. 2010]

Odpočinková zóna dostupný na:

http://www.rozhlas.cz/strednicechy/aktualne/_zprava/pribram-ma-novou-odpocinkovou-zonu-630533 [30. 4. 2011]

Rajonizace cestovního ruchu dostupné na: http://www.czechtourism.cz-files-regiony-rozvoj-cestovni_ruch [23. 11. 2010]

Ratingová analýza k roku 2006 dostupná na: <http://www.pribram-city.cz//index.php?vid=852> [28. 3. 2011]

Spoje autobusů dostupné na: <http://jizdnirady.idnes.cz/autobusy/spojeni/> [28. 3. 2011]

Spoje vlaků dostupné na: <http://jizdnirady.idnes.cz/vlaky/spojeni/> [28. 3. 2011]

Sportovní zařízení Příbram dostupné na: <http://www.pribram-city.cz/> [28. 3. 2011]

Srovnání měst dostupné na: <http://www.czso.cz/csu/2010edicniplan.nsf/p/4018-10> [6. 4. 2011]

Stravovací zařízení Příbram dostupné na:

<http://www.pribram.eu/index.php?vid=199&http://www.pribram-city.cz/egon> [8. 4. 2011]

Svatá Hora dostupné na: <http://svata-hora.cz/cz/108/fotografie-arealu> [30. 4. 2011]

Širší zarámování modelového regionu dostupné na:

<http://www.mapy.cz/#mm=ZTtTcP@x=131899392@y=134578176@z=7> [24. 3. 2011]

Ulice Bratří Čapků dostupné na: <http://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/rekonstrukce-pribramske-ulice-bratri-capku-zacala-kaci-se-stromy> [30. 4. 2011]

Turistická místa dostupná na: http://mapy.vyletnik.cz/pribram-909/#x=49.69045408556257@y=14.012975692749023@z=14@f_rc=4,5,9,13,14,19 [5. 5. 2011]

Vojenský újezd Brdy dostupný na: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=8759> [6. 4. 2011]

Řízené rozhovory

Pavel Šmolík – 25. 2. 2011

PaeDr. Josef Velfl – 18. 3. 2011

Vladislav Rozmajzl – 13. 4. 2011